

Leerplankader christelijke SoVa-methode

SLRO

Stichting voor
Leermiddelenontwikkeling
Reformatorisch Onderwijs

5 juni 2025 - definitief

Inhoud

Inleiding	3
1 Samenvatting resultaten enquête	4
2 Visie op Leermiddelen SLRO	5
2.1 Mens- en wereldbeeld	5
2.2 Uitgangspunten voor leermiddelen	6
3 Externe kaders	7
3.1 Kerndoelen 2006 voor primair onderwijs	7
3.2 Kerndoelen burgerschap (concept maart 2024)	7
3.3 Kerndoelen mens en maatschappij (concept november 2024)	9
3.4 Inspectiekaders	11
4 Interne kaders	12
4.1 Aanzet voor sociale vaardigheden in christelijk perspectief	12
4.2 Bijbels Onderwijzen	12
4.3 Werken vanuit waarden	12
4.4 SEL	13
4.5 Nieuwe autoriteit/ verbindend gezag (Haim Omer)	13
4.6 Leren door doen	13
4.7 Integratie vormingsgebieden	13
5 Inhouden	14
6 Inhoudelijke bronnen	18
6.1 SLO ontwikkellijn sociale en emotionele vaardigheden	18
6.2 Relevante literatuur	18
7 Vervolgtraject	20
Bijlagen	21
Bijlage 1 Resultaten enquête	22
Bijlage 2 Aanzet voor sociale vaardigheden in christelijk perspectief	34
Bijlage 3 Omschrijving en praatplaat persoonsvorming Driestar educatief	36
Bijlage 4 Omschrijving Bijbels Onderwijzen KOC	40

Inleiding

In de zomer van 2024 heeft de SLRO de opdracht gegeven tot het ontwikkelen van een leermiddelontwerp (LMO) voor een lesmethode sociale vaardigheden (SoVa) voor de christelijke en reformatorische basisscholen.

Om tot dit LMO te komen, is een werkgroep opgericht met daarin expertise op het gebied van SoVa vanuit verschillende invalshoeken. De volgende personen namen deel aan deze werkgroep: Petronelle Baarda (Driestar educatief), Arjan bij de Vaate (Kon. Julianaschool), Bertine Haverhals (DE), Erik Idema (Kwintessens), Korstiaan Karels (KOC) en Jantine Otte (Ds. Pieter van Dijke school).

Tijdpad

September - oktober 2024	enquête (zie bijlage 1) opgesteld en uitgezet onder de achterban van scholen
Oktober - december 2024	basisdocument SoVa opgesteld naar aanleiding van de uitkomsten van de enquête
December 2024 - mei 2025	vijf bijeenkomsten met de werkgroep, waarbij we uiteindelijk tot dit eindproduct zijn gekomen.

Tijdens het proces is er een kleine koerswijziging ingezet. Deze wijziging werd ingegeven door het feit dat er gedurende het traject meerdere lesmethodes voor dezelfde doelgroep op de markt verschenen.

Om die reden is in gezamenlijkheid besloten om geen (afgebakend) leermiddelontwerp op te leveren, maar een (veel breder) leerplankader. Dus geen gedetailleerde uitwerking van waaraan een lesmethode moet voldoen, maar een document dat is ontwikkeld op basis van visie en uitgangspunten.

In hoofdstuk 7 *Vervolg traject* wordt verder toegelicht hoe dit leerplankader zich verhoudt tot de lesmethodes en hoe het gelezen en gebruikt kan worden.

Uitgangspunten

Vanzelfsprekend vormt de Bijbel het uitgangspunt van dit leerplankader: de Tien Geboden, maar ook het gebod van de liefde uit het Nieuwe Testament. We zijn elke bijeenkomst gestart met een overdenking vanuit de Bijbel, gericht op wat de Bijbel zegt over hoe we met elkaar om moeten gaan (SoVa). We zijn begonnen bij het Oude Testament en geëindigd in het Nieuwe Testament:

- Bijeenkomst 1: Abraham (Genesis 13) → vermijden van ruzie
- Bijeenkomst 2: Jakob (Genesis 33) → liefde voor kinderen
- Bijeenkomst 3: Jona (Jona 4) → vergevingsgezindheid
- Bijeenkomst 4: Barmhartige Samaritaan (Lukas 10) → innerlijke ontferming en bewogenheid
- Bijeenkomst 5: Jezus aan het woord (Mattheüs 5) → gericht op de ander

Opbouw document

Het document begint met een samenvatting van de uitkomsten van de enquête (hoofdstuk 1), gevolgd door een samenvatting van de visie op leermiddelen van de SLRO (hoofdstuk 2). Hoofdstuk 3 en 4 geven de kaders weer waarbinnen dit leerplankader is geschreven. De externe kaders liggen vast, zoals de kerndoelen die betrekking hebben op SoVa. De interne kaders zijn tot stand gekomen tijdens de bijeenkomsten en zijn ingebracht door de verschillende deelnemers van de werkgroep. Hoofdstuk 5 vormt de kern: de inhoud van dit leerplankader. In hoofdstuk 6 worden relevante bronnen genoemd, waarna wordt afgesloten met hoofdstuk 7 waarin het vervolg van het traject beschreven is.

Gerrald van Beek en Lidianne Mijnheer (Driestar educatief)

Projectleiding

1 Samenvatting resultaten enquête

In september-oktober 2024 heeft de SLRO aan de scholen gevraagd om een enquête in te vullen over hoe er nu aandacht gegeven wordt aan SoVa en wat wensen zijn met betrekking tot een eventueel nieuw te ontwikkelen christelijke SoVa-methode. Een samenvatting van de bevindingen is te lezen in dit hoofdstuk, de volledige resultaten zijn als bijlage toegevoegd.¹

- De enquête is ingevuld door 30 personen.
- Van de 30 ingevulde lijsten geeft 60% aan een methode te gebruiken. Ruim 50% van de scholen die een methode gebruikt, doet dat gedeeltelijk.
- 33% van de respondenten is ontevreden over de huidige werkwijze. 50% is gedeeltelijk tevreden, en 17% is tevreden.
- Alle personen scoren een 7 of hoger (op een schaal van 1-10) op de vraag hoe belangrijk ze het vinden dat er vanuit een christelijke identiteit invulling wordt gegeven aan SoVa. 26% van de respondenten geeft een onvoldoende (5 of lager op een schaal van 1-10) aan de huidige praktijk.
- Het versterken van sociale vaardigheden zou volgens 33% van de respondenten moeten gebeuren door het als apart vak aan te bieden, 40% wil dat SoVa verweven wordt in het curriculum en 27% ziet een combinatie van beide manieren als de beste optie.
- 90% van de respondenten vindt dat er een duidelijke koppeling moet zijn naar andere christelijke methoden/leerlijnen (4 of hoger op een schaal van 1-5).

In onderstaand schema is weergegeven hoe belangrijk de respondenten het vinden dat er aandacht gegeven wordt aan de genoemde thema's op een schaal van 1-5.

[zelfbeeld en zelfvertrouwen]	[vergeving]	[omgaan met ruzies]	[nederigheid]	[vriendschappen sluiten]	[omgaan met emoties (boos, bang, b...]	[vriendelijkheid]	[weerbaarheid]	[zachtmoedigheid]	[opkomen voor de 'zwakke']	[meeleven en omzien naar elkaar]	[grenzen aangeven]	[wat te doen bij pesten]	[hoe een vriend te zijn]	[eerbied voor God en Zijn Woord]	[zelfverboochening]	[vrijgevigheid]	[zorgzaamheid]	[respect naar meerdere]	[respect naar elkaar]	Gemiddelde per invuller
4,5	4,6	4,6	4,2	4,2	4,6	4,4	4,5	4,1	4,3	4,5	4,6	4,6	4,4	4,4	4,2	3,9	4,4	4,5	4,5	

¹ Bijlage 1: Resultaten enquête

2 Visie op Leermiddelen SLRO

Voor dit leerplankader dient de visie op leermiddelen van de SLRO² als belangrijke leidraad voor de totstandkoming van een definitieve methode. Vanuit dit visiedocument zijn de volgende uitgangspunten relevant voor dit leerplankader.

2.1 Mens- en wereldbeeld

Paragraaf 2.2 Het christelijke mens- en wereldbeeld

Schepping

Het christelijke mens- en wereldbeeld heeft als uitgangspunt dat God bestaat en dat de wereld van Hem is. God heeft de wereld uit niets geschapen en Hij onderhoudt en regeert de wereld. De mens is geschapen als kroon op de schepping, om heerschappij te hebben over de aarde en met God in gemeenschap te leven.

Zondeval

De eerste mens, Adam, leek op God. Hij bezat kennis, gerechtigheid en heiligheid. Door te zondigen heeft hij zich echter moedwillig van God afgekeerd. We noemen dit de zondeval. Hierdoor is het beeld van God in Adam en zijn nageslacht verwoest. Er is niemand meer die goed doet of naar God vraagt. Door de zonde moet ieder mens sterven. Ook de schepping lijdt door de zonde van de mens. Het goede dat er toch nog is in de wereld, ontvangen we uit genade van God.

Herschepping

God heeft de wereld zelfs zo lief, dat Hij een weg geopend heeft tot behoud. Jezus Christus, Gods Zoon, is naar de aarde gekomen om te lijden en te sterven voor de zonden van mensen. Door Zijn offer kunnen we weer tot kinderen van God worden aangenomen. Niet iedereen is een kind van God. Daarvoor is wedergeboorte, bekering en geloof nodig. Wedergeboorte wil zeggen dat iemand tot een nieuw mens wordt gemaakt. God eist van elk mens dat hij zich tot Hem bekeert, maar door de zondeval wil en kan een mens dat niet. Wedergeboorte is dan ook een wonder van God, door de Heilige Geest in een mens gewerkt. Mensen hebben wel de verantwoordelijkheid om hun zaligheid te zoeken.

Gezag van de Bijbel

God maakt zich aan ons bekend in de schepping en in het bijzonder in de Bijbel. De Bijbel is het levende Woord van God, dat gezag heeft op alle terreinen van het leven. In de Bijbel kunnen we alles leren over Gods heilsplan. De Bijbel leert ons ook hoe God door ons gediend wil worden. De Heere Jezus vat dat als volgt samen: God liefhebben boven alles en je naaste als jezelf. Bij een christelijke levenswijze horen waarden als liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, goedertierenheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid, matigheid (Galaten 5:22).

Gerichtheid op de toekomst

Het christelijke mens- en wereldbeeld kenmerkt zich door een gerichtheid op de toekomst. God geeft ons een taak op aarde die we getrouw moeten vervullen, zonder uit het oog te verliezen dat we op doorreis zijn naar de eeuwigheid. Dit leven is tijdelijk. Wie een kind van God is, zal na dit leven eeuwig volkomen zaligheid bezitten. Er is echter ook een keerzijde voor hen die niet in Christus zijn. Hen wacht de eeuwige rampzaligheid.

² De complete brochure is te vinden via: <https://slro.nl/wp-content/uploads/2023/12/SLRO-Visie-op-Leermiddelen-def.pdf>

Individu en relationeel wezen

De mens wordt in de Bijbel getekend als individu en als relationeel wezen. Elk mens heeft eigen kenmerken en gaven, hij draagt persoonlijk verantwoordelijkheid en moet persoonlijk gered worden. Tegelijk is elk mens geschapen in relatie: tot God, tot zichzelf, tot de naaste en tot de schepping. Ontplooiing van een individu moet in dienst staan van God en de ander/het andere. De relatie met God is het meest fundamenteel; vanuit die relatie bloeien andere relaties op. De mens is ook een afhankelijk wezen. Kinderen komen hulpeloos op de wereld. Hun ontwikkeling is voor een groot deel afhankelijk van de relatie met hun ouders en andere opvoeders. Ook volwassenen zijn op elkaar aangewezen en hebben anderen nodig om volwaardig mens te zijn. We zijn bovenal in alles afhankelijk van God.

2.2 Uitgangspunten voor leermiddelen

Paragraaf 3.5 Samenstelling

- De leerkracht houdt de regie, niet de lesmethode
- Echt contact gaat boven virtueel contact
- Geen individualisme, er moet voldoende ruimte zijn voor leren in gezamenlijkheid
- Digitale hulpmiddelen zijn ter ondersteuning

*Leermiddelen
mogen niet de
regie overnemen
van de leerkracht.*

Paragraaf 3.6 Inhoud

- Er wordt met eerbied gesproken over de Bijbel
- Respect voor elk mens als schepsel van God en eerbied voor het leven
- Van mensen worden geen idolen gemaakt
- Binnen de methode is aandacht voor identiteit
- Er wordt (ook) gebruik gemaakt van christelijke bronnen
- De leermiddelen doen recht aan de werkelijkheid
- De leermiddelen hebben oog voor Gods grootheid in de schepping en de gebrokenheid in de wereld
- De leermiddelen zijn doortrokken van christelijke waarden
- Thema's, teksten en illustraties passen bij een reformatorische levenswijze
- Andere opvattingen en leefwijzen komen aan de orde wanneer dat relevant is
- De leermiddelen besteden aandacht aan het leren vormen van een mening en het maken van verantwoorde keuzes

*De lesstof wordt
aangeboden vanuit de
christelijke identiteit
en met eigen accenten.
Hierbij wordt ook
rekening gehouden met
de door de overheid
vastgestelde kerndoelen.*

3 Externe kaders

In dit leerplankader is gekozen om de focus te leggen op doelen die specifiek gelden voor sociaal-emotionele vaardigheden (SoVa). Het is aan te bevelen om daar waar het kan ook aan te sluiten bij de burgerschapsdoelen. Om die reden zijn deze doelen hieronder opgenomen³.

3.1 Kerndoelen 2006 voor primair onderwijs

Onderdeel: Oriëntatie op jezelf en de wereld, Mens en samenleving

34 De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.

35 De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.

37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

38 De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen.

39 De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.

3.2 Kerndoelen burgerschap (concept maart 2024)

Kerndoel 2 Diversiteit

Doelzin: De leerling handelt respectvol vanuit kennis over een diverse samenleving.

Het gaat hierbij om:

- kennis over hoe de grondwet diversiteit in geloofs- en levensovertuiging, politieke voorkeur, afkomst, gender, seksuele oriëntatie en beperkingen beschermt;
- inschatten en bespreken van situaties die racistisch, discriminerend of stereotyperend zijn;
- verkennen van en reflecteren op de eigen offline en online identiteit in relatie tot anderen;
- in gedrag rekening houden met ervaringen en perspectieven van anderen.

Kerndoel 3 Democratische waarden

Doelzin: De leerling geeft aan hoe diens handelen verbonden is met democratische waarden.

Het gaat hierbij om:

- kennis over de ontwikkeling en de betekenis van de democratische waarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit;
- kennis over het belang van de grondwet, kinder- en mensenrechten ter bescherming van vrijheid, gelijkheid en solidariteit;
- verkennen van de grenzen aan vrijheid, gelijkheid en solidariteit;
- verkennen op basis van morele en ethische perspectieven wat rechtvaardigheid en verantwoordelijk handelen betekent voor jezelf;
- afwegen hoe het eigen handelen effect heeft op de omgeving en het welzijn van anderen, nu en in de toekomst.

³ Lichtgrijs betekent dat de relatie met sociale competenties, waar dit leerplankader over gaat, maar heel beperkt is. Voor de aspecten in 'gewoon zwarte tekst' zijn sociale competenties nodig om hier goed invulling aan te kunnen geven.

Kerdoel 4 Maatschappelijke betrokkenheid

Doelzin De leerling verkent verschillende mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving.

Het gaat hierbij om:

- kennis over taken, rollen, rechten en plichten van burgers in de samenleving;
- verkennen welke middelen kunnen worden ingezet om individueel en collectief bij te dragen aan maatschappelijke veranderingen;
- oriënteren op maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties;
- benoemen en waarderen van de eigen bijdrage aan de samenleving in dagelijkse situaties;
- verkennen van de eigen mogelijkheden om maatschappelijke betrokkenheid vorm te geven.

Kerdoel 5 Democratische betrokkenheid

Doelzin De leerling verkent hoe die democratisch handelen in dagelijkse situaties kan vormgeven.

Het gaat hierbij om:

- beschrijven hoe in een democratie macht en invloed worden uitgeoefend;
- benoemen van vormen van inspraak en besluitvorming in dagelijkse situaties;
- communiceren op een respectvolle wijze;
- leren omgaan met de wensen en de stem van de minderheid in besluitvormingsprocessen;
- reflecteren op proces en uitkomsten van inspraak en besluitvorming in de schoolomgeving.

Kerdoel 6 Maatschappelijke vraagstukken

Doelzin De leerling weegt af welke mogelijkheden die heeft om ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken te handelen.

Het gaat hierbij om:

- benoemen welke belangen en perspectieven een rol spelen binnen actuele, maatschappelijke en planetaire vraagstukken;
- uitdrukken van persoonlijke idealen en opvattingen;
- reflecteren hoe de eigen identiteit en waarden het handelen kunnen beïnvloeden;
- verkennen welke individuele en collectieve bijdragen aan oplossingen mogelijk zijn.

Het conceptkerndoel over schoolcultuur gaat waarschijnlijk vervallen als kerndoel:

Kerdoel 1 Schoolcultuur

Doelzin: De school zorgt voor een democratische cultuur.

Het gaat hierbij om

- zorgen voor een veilige schoolomgeving met aandacht voor diversiteit en inclusie;
- aanbieden van activiteiten die de betekenis van democratische waarden laten zien;
- stimuleren van kritische denkvaardigheden, morele en ethische oordeelsvorming en het offline en online respectvol communiceren daarover;
- samen met leerlingen vormgeven van een democratische cultuur;
- aandacht besteden aan actualiteit en maatschappelijke vraagstukken in samenhang met verschillende leergebieden.

3.3 Kerndoelen mens en maatschappij (concept november 2024)⁴

Kerdoel 12 (po/so) Sociale omgeving (mens en maatschappij)

Doelzin po/so: De school draagt bij aan de sociale en emotionele ontwikkeling van leerlingen en bevordert respectvolle omgang met anderen.

Het gaat hierbij om:

- aandacht schenken aan emoties en het omgaan met emoties;
- bespreekbaar maken van wensen, grenzen, mogelijkheden en beperkingen;
- stimuleren van veilige sociale omgang, samenwerking en conflicthantering;
- aandacht schenken aan relationele en seksuele ontwikkeling;
- stimuleren van respectvolle omgang met seksualiteit en seksuele diversiteit.

Te denken valt aan:

- emoties herkennen, dramatiseren en naspelen in een rollenspel;
- klassenregels en -afspraken opstellen over veiligheid en respectvolle omgang in de groep;
- verhalen en lees- of prentenboeken aanbieden over sociale, emotionele, relationele en seksuele ontwikkeling;
- fotopresentatie maken over vriendschap, verliefdheid en liefde, met aandacht voor seksuele en genderdiversiteit;
- kringgesprek voeren over online veiligheid (ongewenste sexting, het – onbedoeld – tegenkomen van naaktbeelden) en over online én offline respectvol met elkaar omgaan.

Kerdoel 10 (po/so) Diversiteit (mens en maatschappij)

Doelzin po/so: De leerling beschrijft hoe mensen in de diverse samenleving omgaan met verschillen.

Het gaat hierbij om:

- benoemen van overeenkomsten en verschillen tussen mensen in hoe ze eruitzien, wat ze kunnen, wat ze denken en van wie ze houden;
- beschrijven hoe waarden, normen en gebruiken tussen mensen van elkaar kunnen verschillen;
- beschrijven van waarden, normen en gebruiken binnen religieuze en levensbeschouwelijke stromingen: jodendom, christendom, islam, hindoeïsme, boeddhisme en humanisme;
- beschrijven hoe mensen andere mensen kunnen uitsluiten door stereotypering, vooroordelen, racisme en discriminatie;
- benoemen hoe mensen inclusie vormgeven.

Te denken valt aan:

- in gesprek gaan over persoonlijke verhalen over verschillen in waarden, normen en gebruiken in tijd en ruimte;
- een schoolkalender samenstellen waarin een representatieve selectie van feesten uit verschillende culturele en levensbeschouwelijke tradities is opgenomen;
- in de omgeving van de school verschillende gebedshuizen bezoeken en hun inrichting vergelijken;
- verschillende culturen in beeld brengen aan de hand van foto's en relateren aan herkomstgebied.

Daarnaast is er een link met:

Kerdoel 12 (po/so) Gezond leven (mens en natuur)

Doelzin po/so: De leerling toont inzicht in leefstijl, gezondheid en ziekte en verkent keuzes hierin.

Het gaat hierbij om:

⁴ <https://www.slo.nl/thema/meer/actualisatie-kerndoelen-examenprogramma/actualisatie-kerndoelen/conceptkerndoelen-mens-maatschappij/>

- oriënteren op de invloed van hygiëne, voeding, slaap, natuur, relaties, seksualiteit en beweging op lichamelijke en mentale gezondheid;
- beschrijven hoe bacteriën, schimmels en virussen het functioneren van mensen beïnvloeden;
- beschrijven hoe ziektes ontstaan, voorkomen en behandeld kunnen worden;
- beschrijven hoe onbedoelde zwangerschappen en seksuele overdraagbare aandoeningen voorkomen kunnen worden;
- benoemen wanneer en welke verschillende gezondheids- en welzijnsorganisaties je kunt inschakelen voor hulp en preventie voor jezelf en anderen.

Te denken valt aan:

- de invloed van mediawijsheid (#DG) en welbevinden (#BS) op lichamelijke en mentale gezondheid combineren met de invloeden die vallen onder het leergebied mens en natuur;
- een gezond weekmenu samenstellen met behulp van de schijf van vijf;
- in een kringgesprek reflecteren op je lichamelijke en mentale gezondheid;
- een gastles geven over het werk van een vertrouwenspersoon of de kindertelefoon;
- het effect van de natuurlijke omgeving op een gezond leven beschrijven aan de hand van activiteiten in de natuurlijke omgeving van de school.

3.4 Inspectiekaders⁵

3.4.1 Inspectiekader OP3 – pedagogisch handelen

OP3. Pedagogisch-didactisch handelen

Het pedagogisch-didactisch handelen van de leraren is afgestemd op de voortgang in de ontwikkeling van de leerlingen en draagt eraan bij dat leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen.

Basiskwaliteit

De leraren creëren in hun lessen een pedagogisch en didactisch passend en stimulerend leerklimaat, waardoor de leerlingen zich veilig voelen en actief betrokken zijn. De leraren tonen hoge verwachtingen van alle leerlingen. Zij zorgen voor een ordelijk verloop van de les en benutten de lestijd efficiënt. De leraren maken het lesdoel duidelijk. Zij monitoren tijdens de les of de leerlingen het beoogde lesdoel al dan niet halen en passen hun onderwijs waar nodig aan. De leraren leggen de lesstof duidelijk uit en geven de leerlingen voldoende tijd om te oefenen met de lesstof. Zij stemmen daarbij de instructie, verwerking en het tempo van hun onderwijs af op de onderwijsbehoeften van individuele en groepen leerlingen. De afstemming is zowel op ondersteuning als op uitdaging gericht, afhankelijk van de pedagogische en didactische behoeften van leerlingen. De leraren geven hun leerlingen gerichte feedback op hun gemaakte werk en op hun leerproces. Zij stimuleren de leerlingen na te denken over hun eigen ontwikkeling.

3.4.2. Inspectiekader VS1 – Veiligheid

VS1. Veiligheid

De school zorgt voor een veilige omgeving voor leerlingen.

Basiskwaliteit

De school zorgt voor de sociale, fysieke en psychische veiligheid van de leerlingen op school gedurende de schooldag. Een school is veilig als de sociale, fysieke en psychische veiligheid van leerlingen niet door handelingen van anderen wordt aangetast. Dit blijkt onder andere uit de beleving van de veiligheid en het welbevinden van de leerlingen op school. De school monitort dit ten minste jaarlijks met een gestandaardiseerd instrument.

De school heeft een veiligheidsbeleid beschreven dat bestaat uit een samenhangende set van maatregelen. Het beleid is gericht op het voorkomen, afhandelen, registreren en evalueren van incidenten, en de school voert dat beleid ook uit. Als de uitkomsten van de monitoring daartoe aanleiding geven, treft de school maatregelen om de situatie te verbeteren. De school voorkomt, zoveel als mogelijk, (digitaal) pesten, agressie en geweld in elke vorm en treedt zo nodig snel en adequaat op. Dat geldt ook bij uitingen die strijdig zijn met basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals discriminatie en onverdraagzaamheid. De school heeft een persoon aangesteld die voor ouders en leerlingen het aanspreekpunt is in geval van pesten en die het beleid tegen pesten coördineert.

De school hanteert de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling. Daarnaast komt de school de verplichtingen na rond het melden, overleggen en aangifte doen van zedenmisdrijven.

3.4.3 Monitoring sociale veiligheid

- Welbevinden
- Veiligheidsbeleving
- Aantasting van de veiligheid

⁵ Versie 2024 regulier onderwijs/sbo

4 Interne kaders

Naast externe kaders (verplicht vanuit de overheid) hebben we een aantal eigen kaders vastgesteld. Dit noemen we interne kaders.

De Bijbel is het hoofduitgangspunt. We hebben dit niet apart beschreven in een paragraaf, het is het uitgangspunt waartoe alle andere interne kaders zich verhouden.

In 4.1 en 4.2 staan twee op de Bijbel gebaseerde kaders, namelijk 'Aanzet voor sociale vaardigheden in christelijk perspectief' en 'Bijbels onderwijzen'.

De kaders 4.3 - 4.7 zijn de onderwijskundige kaders. Ze geven houvast voor didactisch en pedagogisch handelen.

Door het wisselende karakter van de genoemde kaders zijn deze in willekeurige volgorde beschreven.

4.1 Aanzet voor sociale vaardigheden in christelijk perspectief

Voor een christelijke kijk op sociale vaardigheden is gebruik gemaakt van de dissertatie van Petronelle Baarda. Bijlage 2 en de samenvatting hieronder hebben daar betrekking op.

Floreren is méér dan welbevinden – het is leven in verbondenheid met God, de ander en jezelf. Het laat zien hoe floreren draait om geloofshandelen, recht doen en liefde tonen, ook in moeilijke omstandigheden. Voor leraren biedt dit een Bijbels kader om sociaal-emotionele ontwikkeling te verdiepen: niet gericht op maakbaarheid, maar op betekenis, gemeenschap en hoop. Hoe geef je vorm aan rechtvaardigheid in je klas? Hoe laat je ruimte voor kwetsbaarheid? En hoe weerspiegelen je werkvormen en feedback impliciet Bijbelse waarden? Dit stuk kan helpen om alert te zijn op veronderstelde mens- en wereldbeelden in methodieken en het kan je helpen om vanuit een Bijbels perspectief te kijken naar de vorming van het sociaal-emotioneel functioneren van leerlingen.⁶

4.2 Bijbels Onderwijzen

*Bijbels Onderwijzen*⁷ helpt scholen om hun onderwijs te doordenken vanuit fundamentele uitgangspunten. De uitgangspunten geven richting aan de vormgeving en inrichting van het onderwijs. De uitgangspunten zijn tijdloos geformuleerd. Ze komen voort uit de Bijbelse grondslag en zijn gebaseerd op het gedachtegoed van pedagogen en theologen uit het verleden.

Bijbels Onderwijzen bestaat uit een model en 33 uitgangspunten om christelijk onderwijs vorm te geven. De uitgangspunten zijn verdeeld over zes categorieën: *onderwijzer*, *leerling*, *lesstof*, *opvoeden*, *onderwijzen* en *onderwijsomgeving*. Samen met de *Bijbelse grondslag*, het *mensbeeld* en de *kernopdracht* vormt dit het model om *Bijbels Onderwijzen* in de praktijk te brengen.

4.3 Werken vanuit waarden

Dit leerplankader is gebaseerd op christelijke waarden, die we ontlenen aan de tien geboden en het Evangelie. Te denken valt aan waarden als barmhartigheid, rechtvaardigheid en vrede. (Zie voor een volledig overzicht p. 14-17.) Elk van deze waarden is uitgewerkt in de drie perspectieven ik, jij en wij/de wereld. Centraal staat daarbij steeds de vraag: hoe ga ik om met mezelf / de ander / de wereld?

In de gebrokenheid van de schepping door de zondeval zijn mensen niet in staat om deze waarden volkomen na te leven. Toch blijft het een Bijbelse opdracht. Door Gods genade is het mogelijk om een kind op te voeden en de gewetens van kinderen te vormen naar deze waarden.

⁶ Bijlage 2

⁷ Bijbelsonderwijzen.nu

4.4 SEL

Sociaal-emotioneel leren (SEL) is een proces waarbij mensen essentiële vaardigheden ontwikkelen om emoties te begrijpen, te beheersen en positieve relaties op te bouwen. SEL richt zich op vijf kerncompetenties: zelfbewustzijn, zelfmanagement, sociaal bewustzijn, relatievaardigheden en verantwoordelijk beslissen. Door deze vaardigheden te versterken, leren mensen effectiever omgaan met uitdagingen, samenwerken met anderen en weloverwogen keuzes maken. SEL kan worden ingezet in het onderwijs om zowel het welzijn als de leerprestaties van leerlingen te bevorderen. Het draagt bij aan een veilig, ondersteunend leerklimaat waarin iedereen zich gezien en gehoord voelt.

4.5 Nieuwe autoriteit/ verbindend gezag (Haim Omer)

Haim Omer pleit voor een vorm van gezag die niet gebaseerd is op macht of controle, maar op nabijheid, verantwoordelijkheid en moreel leiderschap. In zijn benadering van 'nieuwe autoriteit' staan relatie, waakzame zorg en kalme standvastigheid centraal. In plaats van straffen en belonen, die slechts tijdelijk gedrag beïnvloeden, richt hij zich op herstel, geweldloos verzet en het inzetten van steunnetwerken. Deze visie sluit goed aan bij het christelijk mensbeeld waarin respect, vergeving en innerlijke verantwoordelijkheid belangrijk zijn. Gezagsdragers oefenen hun invloed uit door liefdevol, helder en standvastig aanwezig te zijn en kinderen te begeleiden naar duurzaam sociaal gedrag.

4.6 Leren door doen

Werken met 'ervaringsleren'⁸ binnen een SOVA-methode is essentieel omdat het leren hierdoor veel effectiever en betekenisvoller wordt. Door actief situaties te ervaren, ontstaat er ruimte voor reflectie en verbetering van het gedrag. Tevens leidt dit tot meer bewustwording en dieper begrip. Ervaringsleren stimuleert zelfinzicht en maakt het mogelijk om nieuwe vaardigheden direct toe te passen en te oefenen in een veilige omgeving. Dit versterkt het zelfvertrouwen en de motivatie om te veranderen. Bovendien sluit ervaringsleren aan bij hoe mensen van nature leren, waardoor het leerproces natuurlijker en duurzamer wordt. Zo draagt het bij aan blijvende gedragsverandering en persoonlijke groei.

4.7 Integratie vormingsgebieden

Integratie van vormingsgebieden binnen een leertraject is belangrijk omdat het zorgt voor een samenhangende ontwikkeling. Deze integratie voorkomt dat de geleerde sociale vaardigheden alleen ingezet worden tijdens een SoVa-les. Door verschillende leergebieden met elkaar te verbinden, wordt het makkelijker de transfer te maken naar de diverse situaties en contexten van de dagelijkse praktijk, en zo ontstaat een rijkere leerervaring. Bovendien ervaart men direct de positieve effecten van de inzet van deze sociale vaardigheden, zodat het uitnodigt om deze meer en meer in te zetten. Zo ondersteunt integratie van vormingsgebieden een duurzame en brede persoonlijke ontwikkeling.

⁸ Leercyclus van Kolb (Kolb, 1984)

5 Inhouden

Uitgangspunten vanuit identiteit en didactiek, zie ook H4

- Verhouding tot God (Godskennis, zelfkennis, Christus kennis).
- Omgaan met gebrokenheid (/gevolgen) van zonde (niet kunnen voldoen, omgaan met/ verdragen van lijden).
- Vrijheid onder het gezag van God (tegenhanger van het liberalisme).
- Verantwoordelijkheid (voor jezelf en voor de ander) vanuit afhankelijkheid.
- Een veilige groep creëren waarin fouten gemaakt mogen worden en waarin geleerd kan worden.
- Waarden centraal stellen als rode draad door de methode. De school moet dit verbinden aan de eigen visie. Competenties zijn concretisering van de waarden of dragen bij aan het leren 'uitoefenen' van de waarden.
- Lessen illustreren met personen uit de (Bijbelse) geschiedenis (denk aan: Jozef en zelfbeheersing, Corrie ten Boom en vergevingsgezindheid, Anne van der Bijl over moed, C.S. Lewis over vreugde, ed.).

Voorwaarden: zelfinzicht/zelfkennis

In aparte lessen aanbieden, maar ook (als het relevant is) steeds terug laten komen in andere lessen.

- Karaktereigenschappen en hun valkuilen (kernkwaliteiten). Wie ben ik? Waar ben ik goed in? Wat vind ik lastig?
- Zelfwaardering/ zelfvertrouwen/ zelfzorg: Wie ben ik en van Wie ben ik en hoe kan ik tevreden leren zijn met wie ik ben. Leren herkennen en omgaan met eigen grenzen. Bij zelfvertrouwen ook ingaan op balans met afhankelijkheid.
- Gevoelens en (basis)emoties herkennen en benoemen. Hierin beginnen bij vier de basisemoties en naarmate kinderen ouder worden uitbreiden naar meer gevoelens en gelaagdheid in gevoelens. Ook emotieregulatie aan bod laten komen.
- Bewustzijn ontwikkelen van eigen verbale en non-verbale communicatie.
- Vervulling van psychologische basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. Deze drie basisbehoeften zijn niet 'los verkrijgbaar'. Ze moeten altijd in samenhang worden beschouwd. Autonomie vooral zien als 'verantwoordelijkheid nemen'. Wanneer je dat doet met 'oog voor relatie/verbondenheid', is het juist iets wat heel goed past bij een christelijke mensbeeld.
- Aandacht voor en benoemen van schurende polariteiten tussen bijvoorbeeld autonomie en relatie. Soms is nadruk op zelfzorg bijvoorbeeld belangrijk en soms meer aandacht op zorg voor de ander. Elk kind heeft daarin iets anders te leren en soms verschilt het per moment wat er nodig is, hoe kunnen kinderen daarin 'phronesis' (praktische wijsheid) ontwikkelen?

Thema's/lesinhouden			
	IK Hoe ga ik om met mezelf?	JIJ Hoe ga ik om met de ander?	WIJ/WERELD Hoe ga ik om met de mensen/ de wereld om me heen?
Waarden/deugden			
Barmhartigheid (ik leef mee met een ander en help een ander)	<ul style="list-style-type: none"> • Goed is goed genoeg • Fouten maken mag 	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoelens, gedachten en perspectief van de ander (h)erkennen • Hulp aanbieden, zorgen voor... • Anders is ook waardevol • Troost bieden 	<ul style="list-style-type: none"> • Mededogen • Samen zorgen voor anderen
Zelfbeheersing (ik kan nee zeggen tegen mezelf) Matigheid (Ik doe niet alles wat kan. Ik kies bewust) Koppeling met tevredenheid en geduld	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoelens en gedrag herkennen • Omgaan met feedback (kritiek) • Herkennen en benoemen van gevoelens en emoties bij jezelf en deze op een gepaste manier uiten. • Genoeg is genoeg • Grenzen herkennen bij jezelf • Stop-denk-doe 	<ul style="list-style-type: none"> • Emoties en gedrag hanteren • Reflectie op standpunten en emotionele reacties • Eigen standpunt loslaten • Herkennen van gevoelens en emoties van de ander en leren hoe er mee om te gaan • Grenzen herkennen bij anderen en respecteren 	<ul style="list-style-type: none"> • Problemen oplossen • Non-verbale communicatie • Samenwerken/ conflicten voorkomen • Eigen standpunt loslaten • Omgaan met schaarste • Delen van je overvloed (donaties en kwaliteiten) • Balans werken/rusten
Rechtvaardigheid , gekoppeld aan Eerlijkheid (ik ben eerlijk en geef anderen wat van hen is)	<ul style="list-style-type: none"> • Opkomen voor jezelf • Open zijn over eigen gevoelens en wat je zelf wilt 	<ul style="list-style-type: none"> • De minste zijn • Opkomen voor de ander, anderen recht doen • Geven van feedback 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe te handelen in peetsituaties (pester, gepeste én omstanders) • Moed om op te staan tegen onrecht, zwijgen doorbreken • Hoe sensitief worden op onrecht en hoe dan te handelen • Conflicten oplossen (oplossingsgericht denken)
Trouw (ik doe wat ik beloof)	<ul style="list-style-type: none"> • Trouw zijn aan jezelf 	<ul style="list-style-type: none"> • Betrouwbaar zijn in het nakomen van je afspraken • Betrouwbaar zijn in relaties 	<ul style="list-style-type: none"> • Samenwerken • Loyaliteit aan de groep(safspraken), groepscultuur

<p>Respect (ik blijf vriendelijk naar een ander, ook als die iets anders vindt of doet dan ik) Koppeling met gehoorzaamheid en interesse tonen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Grenzen aangeven ('nee' zeggen) 	<ul style="list-style-type: none"> • Grenzen respecteren • Verschillen en overeenkomsten van individu en groep (h)erkennen • Spreken van positieve woorden • Waarderen en benutten van verschillen • Complimenten geven 	<ul style="list-style-type: none"> • Ruimte voor gevoelens • We hebben elkaar nodig, hoe vullen we elkaar aan? • Positieve communicatie • Omgaan met vooroordelen, onbevooroordeeld luisteren
<p>Vrede/vreedzaamheid, Vriendelijkheid (concretisering van naastenliefde)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wat heb ik nodig? • Een luisterhouding creëren (open/gesloten vragen, doorvragen en samenvatten) • Innerlijke vrede, omgaan met stress, emoties 	<ul style="list-style-type: none"> • Gebruik van effectieve communicatie en sociale vaardigheden • Relaties/vriendschap opbouwen en handhaven • Waar is de ander goed in/ complimenten geven • Interesse tonen in een ander • Wat heeft de ander nodig? • Luisteren naar de ander • Vrede: conflicten oplossen • Vriendelijke attitude, geen kwaad met kwaad vergelden 	<ul style="list-style-type: none"> • Rekening houden met elkaar • Bijdragen aan positieve groepssfeer
<p>Verantwoordelijkheid (ik kan uitleggen wat ik doe. Ik voel me verantwoordelijk tegenover God en mijn naasten) Koppeling met moed</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Je mening uiten • Verantwoordelijkheid nemen voor je eigen gedrag en keuzes • Moed om jezelf te zijn, durven zeggen wat je denkt en voelt 	<ul style="list-style-type: none"> • Mening respecteren • Conflicthantering • Betrouwbaar omgaan met afspraken bijv. • Voor jezelf opkomen zonder anderen te kwetsen 	<ul style="list-style-type: none"> • Omgaan met verschillende meningen • Keuzes maken op grond van ethiek, veiligheid en maatschappelijke normen • Verantwoord gebruik van je besluitvormingsvaardigheden in dagelijkse situaties • Opkomen voor wat je belangrijk vindt
<p>Rentmeesterschap (ik ga goed om met de spullen van mezelf en anderen) koppeling met aandacht, verwondering</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zorg voor spullen en ruimte 	<ul style="list-style-type: none"> • Samen verantwoordelijk zijn 	<ul style="list-style-type: none"> • Bijdragen aan het welzijn op school en in de buurt

Nederigheid, zelfverloochening Koppeling met zachtmoedigheid	<ul style="list-style-type: none"> • Om hulp vragen • Leren van feedback en fouten 	<ul style="list-style-type: none"> • Ruimte geven aan anderen om iets te kunnen of te vertellen (luisterhouding) • Complimenten geven 	<ul style="list-style-type: none"> • Gedeeld leiderschap
Vergeving en herstel	<ul style="list-style-type: none"> • Omgaan met gevoelens van spijt en schaamte 	<ul style="list-style-type: none"> • Vervelend gedrag kunnen negeren en vergeven • Excuses maken en sorry zeggen 	<ul style="list-style-type: none"> • Herstel in de groep na conflict
Vreugde, speelsheid, blijdschap, dankbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelen van gezonde humor • Durven zijn wie je bent (expressie en durf) 	<ul style="list-style-type: none"> • Rekening houden met elkaar (wanneer is een grap voor iedereen leuk?) • Gezellig maken met elkaar 	<ul style="list-style-type: none"> • Samen plezier kunnen maken en een fijne sfeer neer kunnen zetten
Vrijheid onder Gods gezag	<ul style="list-style-type: none"> • Weten binnen welke grenzen je jouw gedrag kunt vormgeven • Verantwoorde eigen keuzes kunnen maken • Niet afhankelijk zijn van telefoon, social media, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> • Een ander niet claimen • De ander ruimte geven om eigen keuzes te maken 	<ul style="list-style-type: none"> • Om kunnen gaan met groepsdruk

6 Inhoudelijke bronnen

6.1 SLO ontwikkellijn sociale en emotionele vaardigheden⁹

De ontwikkellijn sociale en emotionele vaardigheden van SLO beschrijft hoe leerlingen zich stap voor stap ontwikkelen op het gebied van zelfbewustzijn, zelfregulatie, sociale vaardigheden, empathie en moreel redeneren. Deze leerlijn biedt handvatten voor leraren om doelgericht te werken aan de sociaal-emotionele groei van leerlingen in het primair, voortgezet, middelbaar/hoger en wetenschappelijk onderwijs. Per bouwfase worden ontwikkeldoelen en bijbehorende gedragsindicatoren benoemd, zodat scholen zicht krijgen op waar leerlingen staan en hoe ze verder kunnen groeien. De leerlijn ondersteunt een doorlopende ontwikkeling en helpt bij het creëren van een veilig leerklimaat waarin leerlingen zich sociaal en emotioneel kunnen ontwikkelen.

6.2 Relevante literatuur

Goed dat je er bent: Een realistische kijk op jezelf

– Sarina Brons - van der Wekken, Uitgeverij Den Hertog, 2019

Dit boek gaat in op de vorming van het zelfbeeld en wat je kunt doen om een negatief zelfbeeld meer realistisch te maken vanuit christelijk perspectief.

Bijbels Onderwijzen

– Ds. G.H. Kerstencentrum, 2023

Bijbels Onderwijzen helpt scholen om hun onderwijs te doordenken vanuit fundamentele uitgangspunten. De uitgangspunten geven richting aan de vormgeving en inrichting van het onderwijs.

Waarom moet ik altijd helpen? Over zelfhandhaving en zelfverloochening

– Nico van der Voet, Uitgeverij Vbk Media, 2007

Dit boek bevat waardevolle informatie voor de dagelijkse praktijk/psychologie vanuit theologisch perspectief.

Nieuwe autoriteit: Ouders, leraren en opvoeders tussen machteloosheid en geweld

– Haim Omer, Uitgeverij LannooCampus, 2012

Een vernieuwende pedagogische benadering die opvoeders helpt gezag op te bouwen zonder gebruik van dwang of controle.

Geweldloos verzet in gezinnen: Een nieuwe benadering van ouderschap

– Haim Omer, Uitgeverij LannooCampus, 2011

Dit boek introduceert een krachtige methodiek waarmee ouders op een respectvolle en standvastige manier grenzen stellen aan probleemgedrag.

Geweldloos verzet op school: Nieuwe autoriteit in de klas

– Hilde Van Bulck, Uitgeverij LannooCampus, 2014

Toepassing van Omers visie in het onderwijs.

⁹ <https://www.slo.nl/thema/meer/gezonde-leefstijl/thema/sociaal-emotionele-ontwikkeling/#he7f0a1a6-f750-090f-fd64-45dc80e00796>

Wakker gezag: Nieuwe autoriteit voor ouders en andere opvoeders

– Justine van Lawick & Martine Groen, Uitgeverij SWP, 2013

Toegankelijke toepassing van Omers visie op gezag binnen gezinnen en opvoedcontexten.

Nieuwe autoriteit in gezinnen, scholen en organisaties

– Redactie: Benedicte Lowyck & Hilde Van Bulck, Uitgeverij LannooCampus, 2018

Bundel met praktijkervaringen en theoretische verdieping van Omers concepten.

Ervaringsleren in het basisonderwijs

– Jolanda van Wijk, Uitgeverij Coutinho, 2012

Dit boek richt zich specifiek op hoe je ervaringsleren kunt toepassen in de praktijk van het basisonderwijs. Het bevat praktische voorbeelden, werkvormen en tips voor leerkrachten.

Leren door ervaren: Ervaringsgericht leren in de praktijk

– Marian Korpershoek, Uitgeverij Coutinho, 2012

Dit boek gaat in op ervaringsgericht leren, met concrete suggesties om kinderen actief en betrokken te laten leren, passend bij hun ontwikkelingsniveau.

Actief leren in de klas

– Sebo Ebbens & Simon Ettekoen, Noordhoff Uitgevers, 2017

Dit is een algemeen boek over actief leren en ervaringsgericht onderwijs, met veel praktische ideeën en werkvormen die je direct kunt toepassen.

Floreren: een praktisch-theologisch onderzoek over positieve psychologie in de praktijk van het onderwijs.

– Petronelle D. Baarda, Theologische Universiteit Apeldoorn, 2022

Doctoral thesis

7 Vervolgtraject

Zoals aangegeven in de inleiding is gedurende het project de koers bijgestuurd: van het opleveren van een LMO naar het ontwikkelen van een leerplankader.

De reden hiervoor is dat de werkgroep gezamenlijk tot de conclusie is gekomen dat het niet zinvol is om een gedetailleerd leermiddelontwerp te maken in de wetenschap dat er inmiddels meerdere leermiddelen (methodes) voor dezelfde doelgroep op de markt zijn verschenen.

Dit leerplankader dient als instrument dat scholen in de achterban van de SLRO (en/of iemand vanuit de werkgroep) kunnen gebruiken om (bestaande) lesmethodes te toetsen op visie en inhoud.

Daarnaast kan het dienen als uitgangspunt tot gesprek met uitgevers. Mogelijk staan zij open voor aanpassingen in het bestaande lesmateriaal als blijkt dat hun product momenteel niet volledig aansluit bij de beschreven uitgangspunten.

Om als school dit gesprek te kunnen voeren, is een aantal scenario's mogelijk:

Scenario 1:

De SLRO organiseert een bijeenkomst met uitgevers, waarin de verschillende uitgevers vooraf een eigen analyse/ zelfevaluatie maken van de uitkomsten van het leerplankader in relatie tot hun methode.

Scenario 2:

Gelijk aan scenario 1, maar aangevuld met een afvaardiging van scholen. Na de analyses door de uitgevers kan er een gesprek plaatsvinden met de afgevaardigde scholen, waarin gezamenlijk wordt gekeken welke onderdelen eventueel nog ontwikkeld moeten worden.

Scenario 3:

Gelijk aan scenario 1, maar in plaats van een gezamenlijke bijeenkomst worden afzonderlijke gesprekken gevoerd met de verschillende uitgevers.

Bovengenoemde scenario's zullen verder uitgewerkt moeten worden met alle betrokkenen. Zo zal er bijvoorbeeld een vragenlijst ontwikkeld moeten worden op basis waarvan de uitgevers hun zelfevaluatie kunnen uitvoeren.

Daarnaast zal, zodra één van de scenario's is uitgevoerd, een samenvatting opgesteld moeten worden die naar de scholen gestuurd kan worden. Op basis daarvan kunnen zij een weloverwogen keuze maken voor een lesmethode.

In volgorde van tijd kunnen de volgende stappen gezet worden:

1. Dit leerplankader delen met de scholen in de achterban van de SLRO.
2. Dit leerplankader delen met uitgevers (we denken aan: Kwink, Connect, Grol, Goud op school).
3. Beoordeling bestaande methodes door scholen/ betrokkene(n) bij de werkgroep.
4. Uitvoeren van scenario 1, 2 of 3.
5. Samenvatting van de bevindingen van punt 4 en 5 delen met de scholen in de achterban van de SLRO.

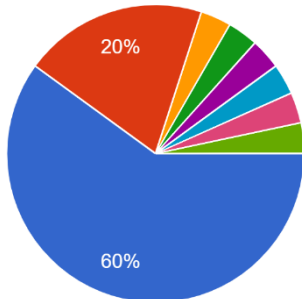
Bijlagen

Bijlage 1	Resultaten enquête
Bijlage 2	Aanzet voor sociale vaardigheden in christelijk perspectief
Bijlage 3	Omschrijving en praatplaat persoonsvorming Driestar Educatief
Bijlage 4	Omschrijvingen Bijbels Onderwijzen KOC

Bijlage 1 Resultaten enquête

1. Op welke manier wordt er op je school preventief aandacht besteed aan het versterken van het sociaal-emotioneel functioneren?

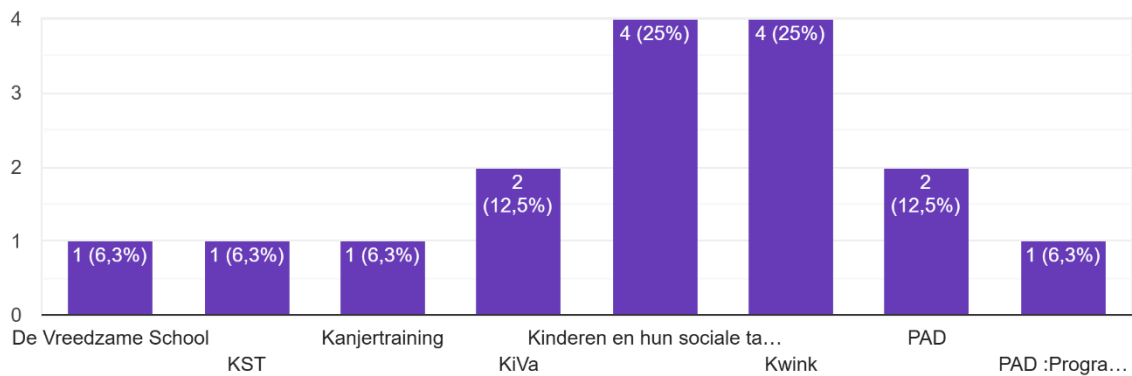
30 antwoorden

- We gebruiken een methode.
- Iedere leraar kiest zelf op welke manier hij/zij hier aandacht aan besteedt.
- We gebruiken Kinderen en hun socialetalenten. We volgen niet de methode, maar pakken die lessen eruit die passend (meestentijds preventief)
- de gouden weken (boek) wordt ingezet
- Wekelijkse aanbieding schoolregels in de groep, dagelijkse onderhouding van de regel.
- Na de vakanties groepsvormende activiteiten. Wekelijks overleg Pedagogisch Klimaat, waar letten we de komende week extra op. Vijf keer per jaar een sociaal plan van de groep. Iedere leraar kiest zelf op welke manier hij/zij hier aandacht aan besteedt maar we hebben wel een gemeenschappelijk kader in de vorm onze 'zeven Gortelse manieren'.
- Er wordt aandacht besteed aan de gouden weken, daarnaast gebruiken we input methode Grol
- We hebben zelf een methode ontwikkeld adhv bestaande middelen

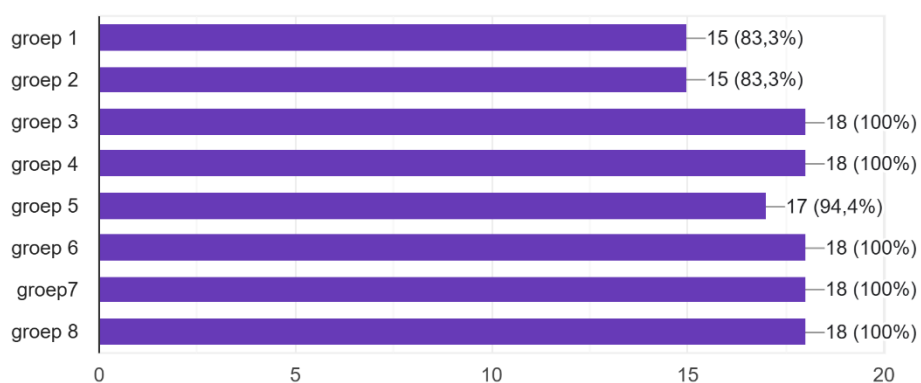
We gebruiken de methode ...

16 antwoorden

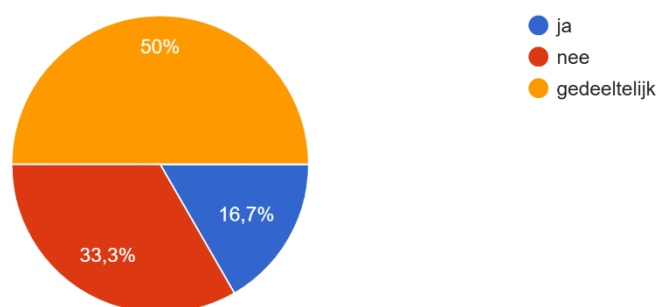
We gebruiken deze methode in groep(en) ...

18 antwoorden

2. Ben je tevreden over de huidige aanpak?

30 antwoorden

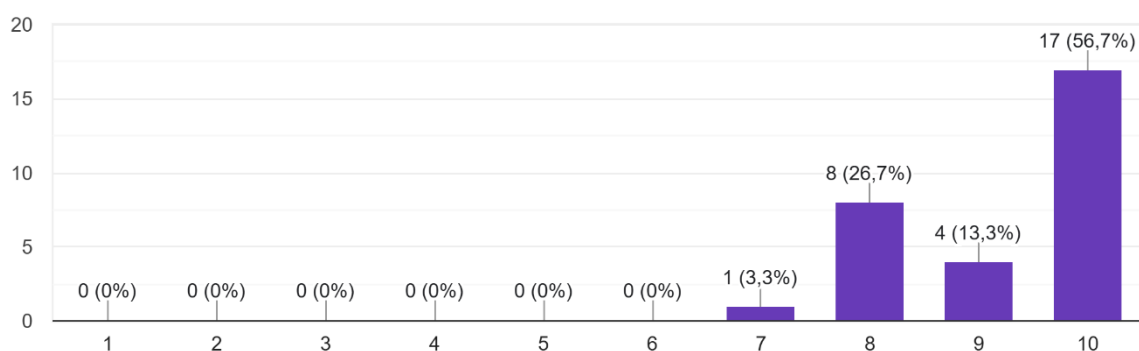

Tevreden?	Toelichting	Methode/ werkwijze
ja	Goede, praktische, bruikbare inhoud. Wetenschappelijk bewezen effect. Monitoring mogelijk. Jammer dat Bijbels noties (naastenliefde, herbergzaamheid) worden gemist.	KiVa
gedeeltelijk	Heel erg gericht op anti-pestten, mag wat ons betreft breder.	KiVa
gedeeltelijk	Er wordt ingestoken op wat er (dreigt) speelt. Tegelijk vraagt SoVa ook om een integrale aanpak, de hele dag door. En dan is een methode niet altijd helpend.	Kinderen en hun sociale talenten
gedeeltelijk	Ook in het kader van burgerschap zou meer lijn in SoVa-aanbod mooi zijn. Hoewel we ook graag de ruimte houden om in te spelen per situatie in de groep.	Iedere leerkracht kiest eigen aanpak
gedeeltelijk	De methode is niet altijd even toereikend en ook wat verouderd. Maar hoe we de methode nu gebruiken ben ik wel tevreden over, namelijk: door om de zoveel weken een thema te nemen vanuit de methode en deze in de klas te behandelen, dit kan met behulp van methode maar mag ook op andere wijze.	Kinderen en hun sociale talenten
gedeeltelijk	er blijft veel liggen op dit gebied waar wel aandacht voor zou 'moeten' zijn	De gouden weken
nee	Het is teveel hap/snap, kom ik er aan toe prima of incidenteel als er wat speelt.	Kinderen en hun sociale talenten
ja	Schoolbrede lijn, past bij de identiteit	Kanjertraining
nee	De methode is sterk verouderd. Daardoor onaantrekkelijk	?
ja	We hebben deze methode net gekozen na zorgvuldige studie door diverse methodes te vergelijken.	Kwink
ja	Sterk programma! Meer dan alleen een methode.	De vreedzame school
nee	We hebben de methode Kinderen en hun sociale talenten. Het wordt momenteel weinig ingezet.	Eigen aanpak
ja	Fijn in gebruik, aansprekend voor de leerlingen. Hier en daar laten we wat weg vanwege identiteit, maar verder goed bruikbaar!	Kwink
nee	We hebben een methode, maar die wordt weinig gebruikt. We zijn op zoek naar een passende methode	Iedere leerkracht kiest eigen aanpak
gedeeltelijk	We missen een beetje de doorgaande lijn. We zitten in veel opzichten wel op één lijn, maar er is niet echt sprake van een leerlijn.	Iedere leerkracht kiest eigen aanpak
nee	De methode sluit onvoldoende aan bij onze doelgroep en ons begeleidingsmodel.	PAD

nee	Ik zou graag een goede, doorwrochte christelijke methode zien die de Bijbelse noties er nadrukkelijk in verwerken.	
nee	Het werken met deze methode vinden we echt niet prettig en wordt daardoor ook niet consequent gedaan. We zijn hard op zoek naar iets nieuws, aantrekkelijkers en actuelers, maar zeker ook passend bij onze identiteit. Maar dat is er niet..	Kinderen en hun sociale talenten
nee	In de PAD methode groep 3/4 wordt aangeleerd dat de kinderen 'padden' Dat wordt op onze C4 school niet meer gebruikt omdat het bij ons niet echt werkt. Daar komt de methode wel elke keer op terug (logisch). Ook zijn er veel lessen waar veel gepraat moet worden en weinig actie. Dat is voor onze leerlingen soms heel erg moeilijk; je gevoelens onder woorden brengen en dat ook nog in een groep. Ik heb het over jonge kinderen in groep 3/4	PAD
nee	Er is weinig tijd op het rooster voor SoVa. En de lessen die gegeven worden zijn losse eindjes. Er zit geen structuur in. Vaak lang aan het zoeken naar een les wat past bij de klas.	Iedere leerkracht kiest eigen aanpak
gedeeltelijk	Leerkrachten reageren er matig op	?
gedeeltelijk	Er worden bepaalde onderdelen gemist, zoals heel duidelijke herhaling en 1 manier van spreken zoals bij de Kanjertraining.	Kwink
gedeeltelijk	Veel lessen sluiten aan bij de ontwikkeling van de kinderen. Helaas zijn er ook lessen die haar doel volledig missen.	PAD
gedeeltelijk	Mist chr. identiteit als basis die wat ons betreft onmisbaar is. Daarnaast verouderd en qua werkwijze ook niet van deze tijd.	Kinderen en hun sociale talenten
gedeeltelijk	Ik mis hoe je leerlingen sterker maakt in hun christelijke identiteit. Dat ze daardoor leren ruimte geven aan zichzelf en de ander. Dus wie ze zijn als Schepsel van een machtig Maker.	Gouden weken/ van Grol
gedeeltelijk	Het is belangrijk om een doorgaande leerlijn te hebben, zodat leerkrachten weten waar zij en andere collega's aan werken.	Iedere leerkracht kiest eigen aanpak
gedeeltelijk	Identiteit is een 'ding'. Veel is niet te gebruiken.	Kwink
gedeeltelijk	Voor de kleuters vind ik het goed als er een leidraad komt, zodat het niet 'vrijblijvend' is. Graag zou ik dan gebruik maken van bijv. een bronnenboek (event. met materiaal).	Iedere leerkracht kiest eigen aanpak
gedeeltelijk	De methode is wat verouderd, we zouden graag wat nieuws hebben. Niet alle lessen zijn heel bruikbaar.	Kinderen en hun sociale talenten
gedeeltelijk	Te weinig doorgaande lijn	Eigen methode

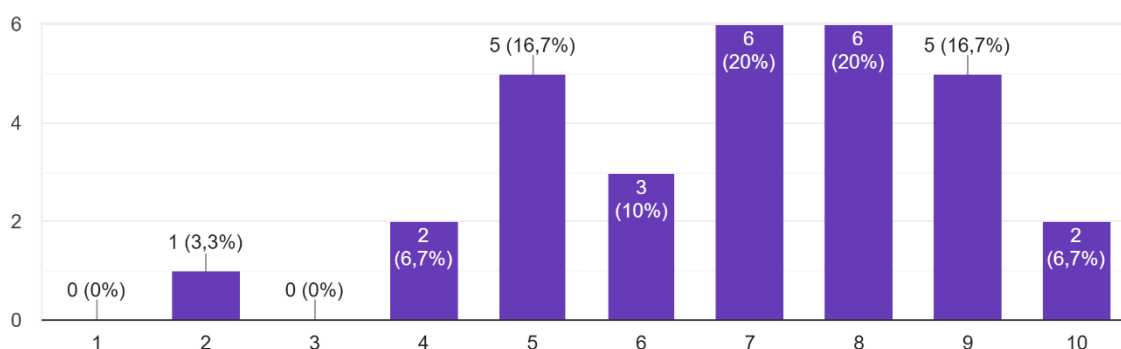
3. Geef met een cijfer aan hoe belangrijk je het vindt om vanuit de christelijke identiteit invulling aan sova te geven.

30 antwoorden

4. Geef met een cijfer aan hoe je de huidige praktijk vindt als het gaat om de verbinding tussen sova en christelijke identiteit.

30 antwoorden

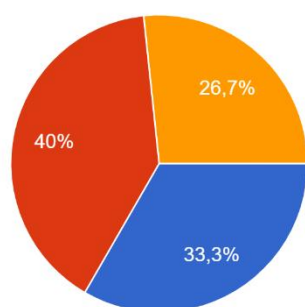
Licht je antwoord eventueel toe.

Cijfer	Toelichting	Methode/ werkwijze
7	Omdat we een (goede) seculiere methode gebruiken, staat of valt het leggen van een link met identiteit met de persoonlijke inbreng van de leerkracht.	KiVa
5	De verbinding moet je zelf leggen.	KiVa
9	Wanneer is het goed, temeer vanuit de wetenschap dat we leven in een 'gebroken wereld'. Tegelijk ligt daar ook onze roeping/verantwoordelijkheid. En wat is er dan mooier om ook 's morgens bij de dagopening voor deze dingen aandacht te hebben. Dan is er volop verbinding tussen SoVa en de christelijke identiteit.	Kinderen en hun sociale talenten
8	Omgang met elkaar krijgt vanuit de christelijke identiteit een diepere laag.	Kinderen en hun sociale talenten
8	De huidige methode is wel christelijk, maar die wordt maar gedeeltelijk ingezet. Als je zelf op zoek gaat naar extra lessen, moet je altijd goed kijken of dat de les aangepast moet worden.	?
10	Een methode is een handvat. De leerkrachten in de klas moeten dit vormgeven. Dat wordt nu optimaal gedaan, omdat we onszelf steeds de vraag stellen waarom doen we dit wel of niet?	Kwink
9	Bij sommige lessen 'anders zijn' doen we een aanpassing. Hiervoor gebruiken we input vanuit de methode Wonderlijk Gemaakt, die we ook gebruiken.	De vreedzame school
8	De schoolregels zijn gelinkt aan de Bijbel en daaruit komen alle andere subregels voort.	Eigen aanpak
8	We zijn hard op zoek geweest naar een fijne (christelijke) SoVa-methode. Die bleek er niet te zijn, maar nu wel heel tevreden met Kwink!	Kwink
9	Onze 7 manieren zijn leidend. Deze hebben we direct ontleend aan de Bijbel.	Eigen aanpak
8	De methode PAD heeft geen aandacht voor christelijke identiteit, de lessen die ik er nu uit geef, vul ik aan met onze Bijbelse waarden en normen.	PAD
4	Gaat erg uit van de goede wil van de mens	?
9	Het is bij onze groepen geen probleem om de verbinding te maken tussen de christelijke identiteit en SoVa.	Kwink
5	Ik mis bij veel lessen de verbinding met onze christelijke identiteit. Als leerkracht ben je zelf aanzet om de verbinding te maken.	PAD

4	De leerlingen worden door korte SoVa lessen vanuit rooster gevormd. Terwijl dit gedurende de dag moet plaatsvinden. Leerkrachten missen hier logische tools voor.	Gouden weken/ van Grol
6	Zoals eerder aangegeven. (Identiteit is een ding, LM)	Kwink

5. Wat is jouw visie op het versterken van sociale vaardigheden?

30 antwoorden

- Aanbieden als 'apart vak' waarbij iedere les (in een methode) is uitgeschreven. Licht je antwoord toe.
- Verweven in het curriculum met gebruikmaking van een handreiking (denk aan een kader o.i.d. waarin per bouw diverse doelen/ thema's, mogelijke aanpak, materialen etc. beschreven staan). Licht je antwoord toe.
- Combinatie van optie 1 en 2. Maak je antwoord concreet in de toelichting.

Manier van aanbieden	Toelichting
Apart vak	Heel belangrijk om hier expliciet aandacht aan te besteden!
Apart vak	Natuurlijk verbinden met andere vakken, maar duidelijke handvatten voor de leerkracht is wel fijn!
Verweven	Zie ook voorgaande toelichtingen. Als een apart vak, wordt het lessen op zich, terwijl SoVa om een integrale aanpak vraagt.
Verweven	als je het als vak neerzet, voelt het al snel als verplichting. Wanneer je in de klas kijkt welke behoeftes er zijn, heb je veel meer aan een curriculum.
Verweven	SoVa is een vak wat je aanbiedt op basis van de 'waan van de dag'. Als deze week in de methode aardig zijn voor elkaar aan de orde moet komen en je merkt dat er juist aandacht nodig is voor een heel ander thema dan moet je die vrijheid hebben en daar volop mee bezig kunnen gaan, ondersteunt door materialen etc.
Apart vak	Zo borg je de schoolbrede leerlijn en gebruik je dezelfde taal.
Apart vak	Ik heb op zich met de methode Kinderen en hun sociale talenten prettige heel prettig gewerkt. Handig dat de lessen concreet beschreven. scheelt veel voorbereiding.
Combinatie	De manier zoals De Vreedzame School is opgebouwd zijn wij erg tevreden over.
Verweven	We vinden het belangrijk dat door school (klas, gang, plein) en ouders aandacht besteed wordt aan de regel van de week en dat de overige regels worden onderhoudend.
Combinatie	Om alles aan de orde te laten komen heb je een methode nodig, maar daarnaast moet je alle momenten pakken die zich voor doen.
Verweven	Alsjeblieft geen vak erbij. Wel zou ik graag een globale leerlijn willen met bijv. een stuk of 4 doelen per leerjaar die behaald moeten worden.
Verweven	Voor onze leerlingen is het helpend om direct de transfer naar de praktijk te maken.
Apart vak	Dit is wel heel nuttig, je kunt de les verweven met de lessen die je de rest van de week geeft en dit aan elkaar koppelen.
Combinatie	Aparte lessen zijn duidelijk en overzichtelijk. Ieder weet waar hij/zij aan toe is. Maar daarnaast is SoVa ook weer niet als iets losstaands te zien en moet het ingebed zijn in je dagelijks handelen. Dus daarom beide combineren.

Combinatie	Het verweven zijn in het hele schoolgebeuren is heel belangrijk, toch is het op een C4 school nodig dat er extra lessen gegeven worden om vaardigheden te oefenen. Dat er zo een bewustwording komt bij de leerlingen wat er bij hen zelf, maar ook in relatie met een ander en de omgeving, gebeurt op sociaal-emotioneel gebied. Maar misschien is dit alleen nodig voor de kinderen die vastlopen? Of juist niet, om zo het vastlopen te voorkomen! :)
Apart vak	Als apart vak als het gaat om het rooster. Dat er 'verplicht' een half uur per week vrijgemaakt wordt om hier aandacht aan te besteden. Vervolgens een kant en klare methode, maakt de stap voor leerkrachten kleiner om de lessen ook daadwerkelijk te geven. Daarbinnen natuurlijk wel weer de vrijheid om het naar de klas aan te passen. Geen 'slaaf van de methode' zijn.
Verweven	Het lijkt mij passend om verschillende thema's en materialen te gebruiken om vorm te geven aan ons SoVa onderwijs.
Combinatie	Sociale vaardigheden zijn verweven door de hele lesdag. Daarnaast wel zinvol om er soms expliciet (los van incidenten) aandacht aan te besteden.
Combinatie	Een koppeling naar en vanuit de methode Hoor het Woord, aanleren van christelijk lied zou ook prachtig zijn. Zodat er meer een rode draad komt door de dag/week.
Combinatie	Een methode als structureel handvat, met daarbij een praktische toepassing voor de rest van de week.
Apart vak	Op dit moment is dat het meest praktisch, makkelijk te geven. Als je het zelf ergens moet gaan inpassen, schiet het er gauw bij in.

6. Wat zou er op z'n minst aanwezig moeten zijn in een nieuwe christelijke SoVa-methode/handreiking?

Goede lessen, veel aandacht voor praktijk (oefenen vaardigheden, rollenspel), antipest-programma, mogelijkheid om te monitoren.

God liefhebben boven alles en onze naaste als onszelf.

Een Bijbelse duiding op ons mens-zijn en begrippen als autonomie, zelfredzaamheid, etc. En dit dient het vertrek punt te zijn van een methode/handreiking.

Kinderen leren zichzelf en hun kwaliteiten kennen en waarderen. Dit past bij het hoofdgebod, God liefhebben boven alles en je naaste als jezelf.

Verwijzingen naar de Bijbel en misschien is het ook mogelijk om gelijkenissen te gebruiken.

Actuele thema's die bij kinderen spelen.

De sociale-digitale wereld.

de spagaat tussen de maakbare mens en de gebroken mens in de gevallen schepping. Dat haalt de "druk" weg voor de kinderen; dat ze alles goed moeten doen/streven naar perfectie.

Praktische handvatten voor iedere jaargroep, mogelijke aansluiting bij bijv. mediacirkelmodel: pelgrim/burger/leerling/dienaar, korte theoretische achtergrondinformatie voor leerkrachten op bijv. praatplaten/handreikingen.

Kwaliteit

Relatie met burgerschap

Koppeling met de Bijbel.

Oplossen van conflicten

Onze christelijke houding ten op zichte van onze naasten.

Aansprekend voor leerlingen. Digibordsoftware. Veel ideeën voor afwisselende lessen. Niet te ingewikkeld!

Duidelijke structuur, thema's die terugkomen en verdiepen. Hij moet aantrekkelijk zijn. Waarden en normen vanuit de christelijke identiteit.

Een helder Bijbels kader waarbij het uitgangspunt is: hoe dienstbaar zijn aan God en aan mijn naaste.

Aandacht voor hoe om te gaan met andersdenkenden.

Veel interactieve opdrachten voor de leerlingen en een duidelijke christelijke levenshouding en noties.

Activerende, uitdagende werkvormen.

Ik neem aan dat deze aansluit bij de Bijbelse waarden en normen. Praktisch (ik denk aan onze doelgroep) ook o.a. doe-opdrachten, werken in tweetallen, creatief bezig gaan, buitenles, enz.

"Bijbelse normen en waarden, met daarbij de Bijbelgedeeltes waar dit terug te vinden is. Of waar Bijbelse voorbeelden rondom dat onderwerp te vinden zijn.

Praktische lessen met veel opdrachten die de kinderen uit moeten voeren. Bij praatlessen zijn het vaak sociaal wenselijke antwoorden die gegeven worden. Soms goed om iets duidelijk te maken, maar oefeningen blijven vaak ook goed bij.

Niet te veel tekst

Verbinding met het grote gebod dat Jezus geeft. Praktische oefeningen. Eenduidigheid in termen die in de hele school kan gebruiken (zie Kanjertraining). Visuele ondersteuning.

Liefde tot God en onze naaste

Concrete link met de Bijbel. Daarnaast passend bij leerlijn burgerschap met thema's die aansluiten bij huidige maatschappij.

Het aanleren en leren leven vanuit christelijke deugden.

Vaardigheden in relatie tot jezelf en de medemens.

Volledige methode voor alle jaargroepen. Graag in samenhang met Wonderlijk Gemaakt, Stapp, Burgerschapslessen uit Rijssen.

Dat ook Bijbelse woorden genoemd worden, zodat deze woorden voor de kinderen duidelijker worden. Bijv. 'de naasten liefhebben als jezelf'. Woorden die in 1 Korinthe 13 worden genoemd over de liefde. De liefde is lankmoedig, zij is goedertieren.... enz. (Natuurlijk moeten we daarbij ook oppassen woorden niet uit zijn verband te halen.)

christelijke omgang met elkaar, naastenliefde, oplossen van ruzies volgens Bijbelse methode, omgaan met je naaste die anders is dan jij.

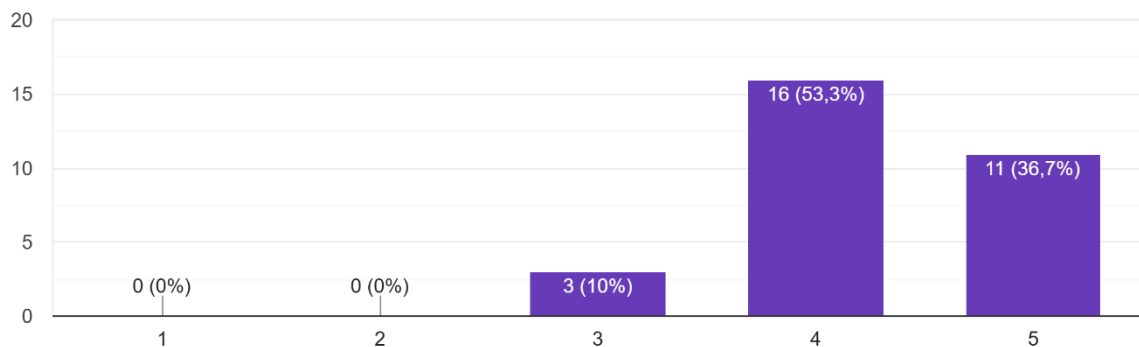
Sterke opbouw, praktisch, zowel preventief als als interventie in te zetten

7. In hoeverre zou er in een nieuwe SoVa-methode/handreiking aandacht moeten zijn voor de volgende onderwerpen?

[zelfbeeld en zelfvertrouwen]	[vergeving]	[omgaan met ruzies]	[nederigheid]	[vriendschappen sluiten]	[omgaan met emoties (boos, bang, b	[vriendelijkheid]	[weerbaarheid]	[zachtmoedigheid]	[opkomen voor de 'zwakke']	[meeleven en omzien naar elkaar]	[grenzen aangeven]	[wat te doen bij pesten]	[hoe een vriend te zijn]	[eerbied voor God en Zijn Woord]	[zelfvertoechening]	[vrijgevigheid]	[zorgzaamheid]	[respect naar anderen]	[respect naar elkaar]	Gemiddelde per invuller
5	4	5	4	5	5	4	5	4	4	4	5	5	5	4	4	3	4	5	4	4,4
5	4	5	3	4	5	4	5	4	4	3	5	4	5	5	4	2	4	4	4	4,2
4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	5	4	3	4	4	4	4,0
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5,0
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4,0
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	4	3	3	4	5	4	5	4,6
4	4	5	3	5	5	4	5	4	4	4	5	5	4	2	3	3	4	4	4	4,1
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4,0
5	4	5	4	4	4	4	5	4	4	4	4	4	5	5	4	3	5	5	5	4,5
4	5	5	4	4	5	4	5	4	4	4	5	5	4	5	4	4	4	5	5	4,5
4	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	4	4	5	5	5	4	5	5	5	4,8
5	5	5	5	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4,9
4	5	4	5	4	4	5	5	5	5	5	5	5	4	4	5	4	5	4	4	4,6
5	5	5	4	5	5	4	5	4	4	5	5	5	5	5	4	4	4	5	5	4,7
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5,0
5	5	5	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	4	4	5	5	5	4,8
5	5	5	4	5	5	5	5	4	4	4	5	5	5	5	4	4	4	5	5	4,7
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	2	5	5	5	5	5	4,9
5	5	4	5	4	4	4	4	5	4	5	4	5	4	5	5	5	5	4	4	4,5
5	4	4	4	3	5	4	4	4	4	4	4	4	4	5	3	3	4	4	4	4,0
4	5	5	5	4	4	4	4	3	4	4	4	3	3	4	5	3	4	4	4	4,0
5	4	4	3	4	5	5	5	3	3	5	5	5	5	3	3	3	3	3	3	4,0
4	5	4	5	4	4	5	4	5	5	5	4	4	5	5	5	5	5	5	5	4,7
4	5	4	4	3	5	3	4	3	3	4	5	5	3	5	3	5	5	5	5	4,2
3	5	4	4	3	4	4	4	4	5	3	3	5	3	5	5	3	4	4	4	4,0
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5,0
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4,0
4	4	4	3	4	4	4	4	4	2	3	4	5	4	4	3	3	4	5	5	3,9
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5,0
4	4	5	3	3	5	5	4	3	4	4	4	4	3	4	3	3	3	4	4	3,8
4,5	4,6	4,6	4,2	4,2	4,6	4,4	4,5	4,1	4,3	4,5	4,6	4,6	4,4	4,4	4,2	3,9	4,4	4,5	4,5	

Aanvullingen: Verwondering, geduld, doorzetten, discipline, gastvrijheid

8a. Hoe belangrijk vind je het dat er verbinding is met christelijke methoden en leerlijnen voor andere vormingsgebieden? Denk aan seksuele vorming, me...wijsheid, burgerschap en godsdienstige vorming.
30 antwoorden

8b. Als je een verbinding ziet, kun je concreet aangeven hoe?

grenzen aangeven en weerbaarheid komt ook terug bij sevo en mediawijsheid

Het mooiste zou een integratie van dit alles zijn. En dat kan heel mooi vanuit de Bijbel/dagopeningen. Door allerlei methoden in te zetten, zien de collega's voor de klas door de bomen het bos niet meer en nemen we misschien ook wel een stuk vakmanschap/verantwoordelijkheid bij ze weg.

Gebruik van de figuren: pelgrim/burger/dienaar/leerling

Maak gebruik van de door SLRO ontwikkelde leerlijn Burgerschap

Als je het hebt over deze onderdelen zie je dat terugkomen in al je lessen.

Burgerschapsdoelen kunnen ook in een SoVa-methode zitten! Alleen maar heel fijn!

We zien wel de verbinding, maar zijn bang dat het dan ook veel te groot wordt.

We hebben op onze school onze kernwaarden die als 'paraplu' zijn voor het dagelijks handelen. Daaronder hangen de genoemde vormingsgebieden die ook weer onderling met elkaar verbonden zijn.

Verwijzen naar bepaalde christelijke methodes, als Stapp en Wonderlijk Gemaakt.

Link met burgerschapsboom, wonderlijk gemaakt en concrete Bijbelverhalen.

Bijv. thema: zelfbeheersing kan je seksuele vorming, media, burger en godsdienstige vorming aan koppelen. Dus denken vanuit thema en hier zintuigen (ogen, oren, handen, reuk enz) dus niet alleen vanuit hoofd erover spreken in klas aankoppelen. Hoofd, hart en handen. Maar ook beeldende vorming, muziek, handschrift. Dus woord en daad. Laten ervaren waarin ook fouten gemaakt mogen worden.

Wij werken met een model waarbij elke week één les wordt aangeboden vanuit kwink, wonderlijk gemaakt of stapp. Waarschijnlijk gaan we daar de lessen van Burgerschap vanuit Rijssen nog aan toe voegen. Op die manier werk je wekelijks aan burgerschap, is het voor de collega's te overzien en inpasbaar in het lesrooster.

Er wordt op veel scholen al aandacht gegeven aan het bovenstaande. Ik denk dat het belangrijk is dat het om het praktische gaat. Bijv. richting de kinderen: we gaan straks buiten spelen. Waar gaat we op letten? Hoe kunnen we dat doen? En na het spelen weer evalueren.

Verwijzen naar andere methodes

8c. Welke methoden voor vorming worden op jouw school gebruikt?

St@pp, Wonderlijk Gemaakt

Wonderlijk gemaakt, Stapp, leerlijn burgerschap SLRO, Hoor het Woord

Burgerschap: burgerschapsboom. Seksuele vorming: Wonderlijk gemaakt.

Wonderlijk Gemaakt, Stapp, Hoor het Woord.
Wonderlijk gemaakt (oude versie), Mijn hoor het woord, Namen en Feiten.
niet echt een methode, wel het boek gouden weken
Kinderen en hun sociale talenten. IN groep 1 werken we eerst een half jaar aan emoties a.d.h.v. het grote emotieboek van Karel (Liesbeth Slegers)
Wonderlijk gemaakt, STAPP, Kwink, Hoor het Woord
DVS, Hoor het Woord, News to Learn
Daar hebben we geen methode voor.
Kwink SoVa en burgerschap. Proefdraaien met Stapp. Wonderlijk gemaakt.
Goed van start. Wonderlijk gemaakt.
Wonderlijk Gemaakt, STAPP, Hoor het Woord, de doelen van SLRO.
Er wordt nagedacht over een methode rondom PCM. Daar ben ik zelf niet heel gelukkig mee.
Wonderlijk gemaakt, News2Learn, Kinderen en hun sociale talenten, bezig met opzetten van de burgerschapsboom,
STAPP, Hoor het Woord, Wonderlijk gemaakt (wordt dit jaar een begin mee gemaakt), Wondering the world (bio, op dit moment ben ik bij het hoofdstuk: Dit ben ik!), de Burgerschapsboom
Wonderlijk Gemaakt / St@pp / lessen Burgerschap
Stapp en Wonderlijk Gemaakt
Kinderen en hun sociale talenten
Grol, ruimte voor jezelf en de ander.
Wonderlijk Gemaakt + leerlijn SLRO burgerschap.
Zoals eerder genoemd.
"We hebben 4 kernwoorden die we kinderen meegeven (verwerkt in een plaat op de deur) en waar we allerlei activiteiten aan hebben gekoppeld. Dit is voortgekomen uit een visietraject. We gebruiken de methode Wonderlijk gemaakt."
Wonderlijk gemaakt, News2Learn (mediawijsheid), Vertel het Woord (godsdienstige vorming)
Zelf samengesteld

9. In hoeverre is er behoefte aan een training bij een christelijke SoVa-methode (voor leerlingen die op SoVa gebied extra ondersteuning nodig hebben)?

In principe wel
Hier wordt wel eens gebruik van gemaakt (via de gemeente). Dus er is wel behoefte.
N.v.t.
geen idee
Nu geen beeld bij, wellicht bij de verschijning als optioneel aanbieden?
Geen idee.
niet
Sommige leerlingen hebben extra ondersteuning nodig. Dat aanbod zou dus fijn zijn. Op hoe sluit/onderhoud ik vriendschappen, zelfbeeld, weerbaarheid, ruimte geven.
Die is aanwezig voor kinderen die echt uitvallen.
Ja, zou mooi zijn! I.p.v. Rots en water bijv.
Is nu geregeld vanuit het samenwerkingsverband
weet ik niet
Minder, we hebben zelf kennis en expertise. We missen alleen de handvatten.
Dat zou zeker een goed idee zijn!
Er zijn altijd kinderen die extra SoVa nodig hebben, dus dan is een training wel heel zinvol. En als het dan ook nog aansluit bij de methode is het helemaal mooi!
voor mij hoeft het niet, onze studiedagen zijn ook meest gevuld met 'gedrag'

Deze leerlingen worden naar mijn idee eerder doorgestuurd naar een SMW'er, die professioneel hulp kan bieden.

Veel

Mooi om die te laten aansluiten op de methode, waardoor er ook met dezelfde taal wordt gesproken. Maar inhoud van de methode is belangrijker, want er zijn al veel trainingen op de markt.

Geen

In principe geen training

Prachtige aanvulling! Doen...

Weinig behoefte, als er maar voldoende handreikingen in een methode staan.

nu niet. Tip: neem contact op met Petronelle Baarda. Zij is hier volgens mij ook mee bezig of over aan het nadenken!

Die vraag laat ik even aan de IB'er over.

daar is wel behoefte aan!

Ja, maar niet te vaak, liefst 1x

10. Heb je ideeën, suggesties, opmerkingen in het algemeen?

Het lijkt mij een flinke uitdaging om een tot een goed product te komen! Onze methode voldoet echt en is bruikbaar (kwaliteit!).

Mooi dat dit wordt opgepakt, probeer uit de verschillende 'waar moet een methode/handreiking aan voldoen' op te halen wat gezegd wordt wat er zeker niet weer in moet/uit moet zien. Vaak het gevaar van een SoVa methode is dat het in de kast blijft staan.

Ander punt: hou rekening met de financiële kant, niet een methode wat een school veel geld gaat kosten maar bruikbaar en betaalbaar. Denk dus aan optionele dingen bijv. maar wat niet persé hoeft aangeschaft te worden.

Bij ons op school is een zichtzending aangevraagd van de methode Zle eens. Ik heb geen idee, maar misschien is die ok al geschikt.

Op dit moment hebben wij net een methode gekozen. Wij zijn hier enthousiast over en gaan niet snel een nieuwe zoeken.

Maak geen losstaande lessen, laat de lessen terugkomen in alle lessen. Laat de onderwerpen herhalen.

Zorg dat het een toegankelijke methode is die gelijk bruikbaar is.

Prachtig dat er een christelijke SoVa methode komt. Niet vanuit kanjer gedachtegoed

Op de vorige school waar ik werkte hadden ze de mappen 'Samen doen'. Per leerjaar was er een map vol met lesideeën. Dit is een christelijke methode. Misschien hebben jullie hier wel wat aan als er een nieuwe methode komt. Ik heb geen idee hoe oud die methode is en wie er aan meegewerkt hebben, maar wellicht is het interessant voor jullie om te kijken wat je hiervan nog kunt gebruiken.

11. Ben je bereid om mee te denken in een werkgroep die een leermiddelenontwerp voor een christelijke SoVa-methode gaat ontwikkelen? Of wil een collega van jou participeren?

Bij interesse: geef hieronder naam, functie, groep/bouw en de naam van je school door.

Misschien, Arjan Harskamp, directeur-bestuurder Rehobothschool Alphen aan den Rijn

Willian den Otter, Leerkracht, 5, Dr. Maarten Lutherschool Punthorst

Teunette van der Werf, lk gr 5/6 en ib, ds GH Kerstenschool Borssele. Afhankelijk van hoeveel tijd het kost. Gerdine de Witte, lk gr 2.

Eline Ligtenberg, leerkracht groep 7/8, teamleider, De Bron Leiderdorp.

Vanuit onze school wel interesse. Directie@drmaartenlutherschool.nl

Annemarie Ruben, één dag leerkracht PO Johannes Calvijnschool Sliedrecht en docent HBO Driestar.

12. Ben je bereid om feedback te geven op concrete voorstellen? Of zou een collega dat willen?

Bij interesse: geef hieronder naam, mailadres, functie, groep/bouw en de naam van je school door.

ja, Arjan Harskamp, directeur-bestuurder Rehobothschool, Alphen aan den Rijn

Willian den Otter, Leerkracht, 5, Dr. Maarten Lutherschool Punthorst

ja

Teunette van der Werf, lk gr 5/6 en ib, ds GH Kerstenschool Borssele. Afhankelijk van hoeveel tijd het kost. Gerdine de Witte, lk gr 2.

Carola van der Graaf, c.vandergaaf@rehobothstavenisse.nl, Coördinator Onderbouw, Rehobothschool Stavenisse

Eline Ligtenberg, leerkracht groep 7/8, teamleider, De Bron Leiderdorp.

Vanuit onze school wel interesse. Directie@drmaartenlutherschool.nl

Annemarie Ruben, mailadres:ar@calvijn.nu

functie: middenbouw-bovenbouw. Johannes Calvijnschool Sliedrecht

Nelleke van der Hoog phvanderhoog@veldenschool.nl Leerkracht groep 0/1

Petrus van der Veldenschool te Nieuw-Lekkerland

Ja, Naam: Wouter de Bree, mailadres: wdebree@eh-opheusden.nl, functie: leerkracht groep 8 en teamleider bovenbouw, school: Eben-Haëzerschool Opheusden

Uit onderzoek blijkt dat er sprake is van een dualisme in het christelijk onderwijs. In het gebruik van psychologische interventies heeft het christelijk onderwijs geen eigen visie en de verbinding met theologie is marginaal. Het christelijk onderwijs gebruikt op het gebied van mentale gezondheid en sociale vaardigheden interventies die uitgaan van een levensbeschouwing die op gespannen voet staat met de christelijke levensovertuiging. Dat is geen wenselijke praktijk.

Daarnaast blijkt dat in de theologische argumentatie van leraren rondom mentale gezondheid en sociale vaardigheden veel wezenlijk Bijbelse aspecten ongenoemd blijven en daarmee dus ook geen aandacht krijgen in het christelijk onderwijs.

Voor een theologische reflectie op een evenwichtige sociaal-emotionele ontwikkeling en een gezond mentaal functioneren is het inzichtgevend om te onderzoeken wat de Bijbel zegt over het goede leven. Studie van het begrip 'geluk' (welzalig (HSV), welgelukzalig (SV)) geeft daarin veel handvatten en dat wordt ook wel vertaald met het begrip floreren. Omdat floreren een actueel begrip is in de positieve psychologie en in onderzoeken over mentale gezondheid is het waardevol om dan ook helder te hebben wat er theologisch is te zeggen over floreren. Uit onderzoek komt een aantal kenmerken naar voren die hieronder worden beschreven.

Belangrijk is om je te realiseren dat wat theologisch gezegd wordt over floreren niet een op een te vertalen is naar het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen. Toch biedt het wel een mooi aanknopingspunt voor gesprek en helpt het om scherp te krijgen waar de levensbeschouwelijke verschillen zitten tussen een 'seculiere' en een christelijke benadering van het mentale functioneren.

- Floreren is geen individueel begrip, maar een **relationeel begrip**. De relatie met God staat centraal omdat Hij de mens roept tot een relatie met Hem. Bij floreren gaat het niet om je eigen innerlijke toestand van welbevinden en geluk. Jij bent ook niet de bron waaruit je moet putten om te kunnen floreren. Een theologisch perspectief laat zien dat God de bron is van het mentale functioneren en dat het doel niet is dat je een betere versie van jezelf wordt, maar veranderd wordt naar het beeld van Christus.
- Floreren is een **handelingsbegrip** en niet zozeer geconcentreerd op een gevoel van geluk en welbevinden. Het draait om het doen van de goede dingen en het gelovend handelen. Op welke manier leef ik het christelijk gebod van dankbaarheid, vergevingsgezindheid, nederigheid, blijdschap, gastvrijheid etc. Een aspect dat daarmee te maken heeft is dat niet het individuele welbevinden leidend is, maar of ik het goede voor de ander bevorder. Hoe draag ik bij aan de shalom van de ander en hoe bevorder ik recht en gerechtigheid in de omgeving waar ik ben geplaatst. Kun je opstaan als er sprake is van onrecht ook al heb je er niets mee te maken? Hoe krijgt het liefdesgebod gestalte door mijn handelen? Floreren is geen individuele aangelegenheid, maar staat in wisselwerking met de gemeenschap. Hoe ben je betrokken op de gemeenschap en kan je je door de ander laten raken. Hoe sensitief ben je op het welbevinden van de ander. Zie bijvoorbeeld ook Micha 6:8.
- Floreren is niet in tegenspraak met lijden en tegenslag. Een Bijbels kenmerk van floreren is dat het niet zozeer de omstandigheden zijn die bepalen of je floreert, maar dat het een **innerlijke overtuiging van overgave, vrede en tevredenheid** is. Ongemak, tegenslag, beperkingen en lijden horen bij dit leven. De vraag is in hoeverre dit er daadwerkelijk mag zijn en betekenis aan gegeven wordt vanuit christelijk perspectief of dat belemmeringen en

¹⁰ Baarda, P.D. [Floreren. Een praktisch-theologisch onderzoek over positieve psychologie in de praktijk van het christelijk onderwijs.](#)

beperkingen er vooral zijn om opgelost en aangepakt te worden. Hoe verhoudt maakbaarheid zich tot ruimte voor kwetsbaarheid. Tegenslag en lijden worden vaak gezien als een individueel probleem. Hoe kun je in het klaslokaal juist ook meer bewust maken van gezamenlijkheid en verantwoordelijkheid in het leren omgaan met dingen die niet vanzelf gaan.

- Floreren heeft niet alleen betrekking op het leven nu, maar **ook op het hiernamaals**. In het Bijbels spreken over floreren horen die twee bij elkaar. Het floreren hier heeft iets voorlopigs en onvolkomens. Christenen putten voor dit leven hoop uit de beloften voor de toekomst. De beloften van God over de toekomst geven hoop en veerkracht voor het leven vandaag. Hoe functioneren Gods beloften in het versterken van veerkracht en hoop als het gaat om het mentale functioneren.
- Floreren komt niet alleen tot uitdrukking in wat we expliciet daarover communiceren, maar het **heeft ook een impliciete dimensie**. Dat wordt ook wel de liturgische kant genoemd. Wat draag je uit over het goede leven in hoe je je klaslokaal inricht, in hoe je toetst en feedback geeft, de werkvormen die je gebruikt voor sociaal-emotionele vorming. Wat is daarin leidend? Op welke manier worden kinderen herinnerd aan Bijbelse waarden over de omgang met jezelf en anderen als je daar niet expliciet iets over zegt?

Bijlage 3 Omschrijving en praatplaat persoonsvorming Driestar educatief

Omschrijving

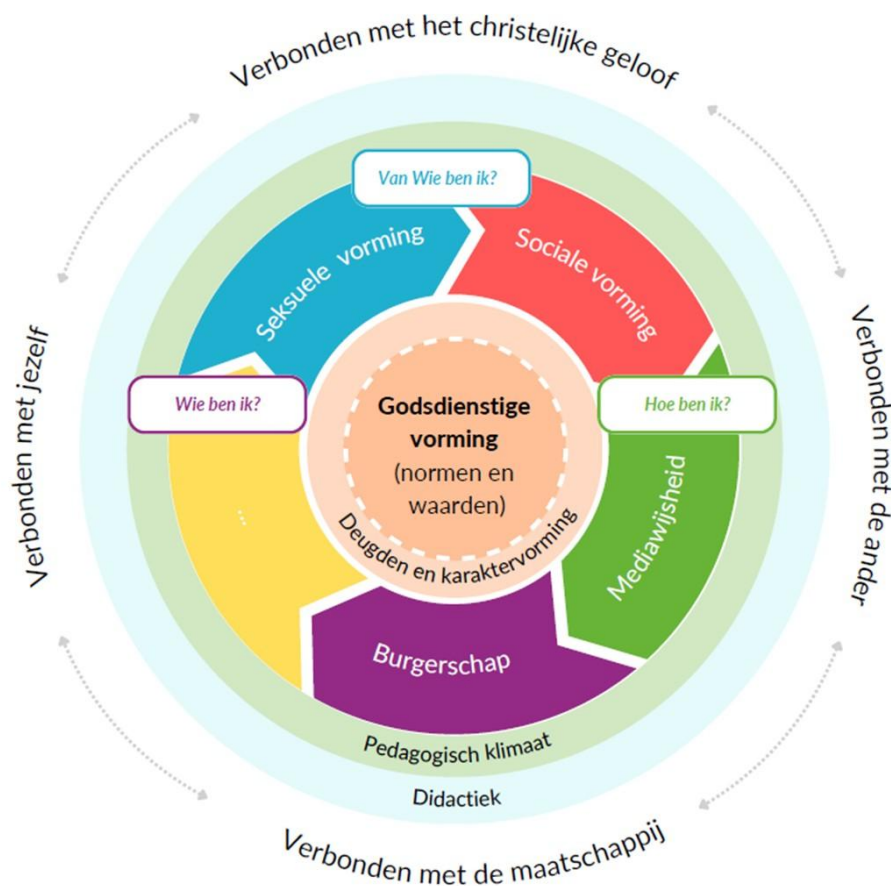
De vorming van mensen tot verantwoordelijke personen, die verlangen om voor God, de ander en in deze wereld hun taak en roeping uit te oefenen.

Die taak en roeping worden uitgevoerd:

- Met onderscheidingsvermogen: leren zien waar het op aan komt - op een christelijke manier naar de wereld en jezelf leren kijken
- In verantwoordelijkheid: nemen en dragen
- Georiënteerd door het liefdesgebod: voor God en de ander willen leven
- In gemeenschap: voor en met de ander

Praatplaat

Binnen Driestar educatief is onderstaande praatplaat ontwikkeld.

- Vorming is geen theoretische exercitie, maar vindt plaats in de praktijk van alle dag waarin praktische wijsheid nodig is. De actualiteit leent zich om praktische wijsheid te oefenen en te verdiepen naar waarden en vorming van de grondhouding.
- Deze benadering kan scholen helpen om meer samenhang aan te brengen in vormingsactiviteiten en om bijv. aspecten uit een SoVa-methode te verbinden met Wonderlijk Gemaakt (seksuele vorming) of met Stapp (mediavorming) of met burgerschapsdoelen.

- De drie 'vragen' positioneren de leerling ten opzichte van God, de ander en het andere en zichzelf.

Het hart: godsdienstige vorming

- Normering: appèl op kinderen doen om God lief te hebben boven alles en hen uitnodigen om te leven volgens Gods geboden
- Verantwoordelijke personen leven vanuit (Aristotelische) **waarden**: voorzichtigheid, rechtvaardigheid, moed, zelfbeheersing
- Bij ons denken over persoonsvorming starten we bij de godsdienstige vorming. Dat uitgangspunt laat iets zien van normering en verlangen in het bezig zijn met vorming. Normerend vanwege de overtuiging dat Gods gebod en roeping (hier breed opgevat als de totale boodschap van de Bijbel) heilzaam is voor alle mensen. Verlangend omdat we hopen dat de leerlingen zich vormen 'tot verantwoordelijke personen, die verlangen om voor God, de ander en in deze wereld hun taak en roeping uit te oefenen'.
- Denken vanuit de opdracht om kinderen op te voeden voor Gods aangezicht: zie psalm 78.
- Bavinck 2 Tim 3: 16 'Opdat de mens Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaakt toegerust.
- Waarbij we weten dat het niet maakbaar is. Maar wel zoeken naar hoe we onze verantwoordelijkheid hierin kunnen nemen. Vanuit liefde tot God én liefde tot onze kinderen/naasten.

Karaktervorming: leven vanuit deugden: Hoe blijken de waarden in gedrag/in de praktijk?

- Het gaat over de vraag: Hoe staat het in de verhouding tot God? En in de verhouding tot onszelf?
- Er is gebrokenheid, we zijn zondig:
 - Vanuit pedagogisch perspectief: welke verantwoordelijkheid geef ik aan jongeren?
 - Vanuit kindperspectief: Welke verantwoordelijkheid draag ik voor Gods aangezicht? Hoe neem je je verantwoordelijkheid? Wat zie je terug van de kernwaarden in het handelen? (dat is wat je onder deugden zou moeten verstaan)
- Wat blijkt ervan in het concrete handelen?

Vormingsgebieden integraal aanbieden

- Wanneer we in het onderwijs aandacht besteden aan karaktervorming, gaat het er dus om bij de leerling gedrag uit te lokken of te bevorderen dat past bij de normering van Gods geboden en dat verlangen. Dit gedrag, anders gezegd: 'die praktische wijsheid', komt openbaar als de leerling betrokken raakt in concrete vragen en daarin concrete keuzes moet maken; daarmee gaat oefenen. Te denken valt aan vragen en keuzes op het gebied van sociaal gedrag, burgerschap, mediagebruik, seksualiteit, cultuur, enz. Op die concrete terreinen spelen de schurende vragen waarin praktische wijsheid van de leerling gevraagd wordt.
- Deze vormingsterreinen kunnen niet los van elkaar benaderd worden. Vanuit de integrale visie op persoonsvorming, werken we op school ook integraal aan die vorming.
- De schoolvakken bieden heel veel kansen om aan vorming te bevorderen.

Pedagogisch klimaat

- Pedagogische veiligheid: beschermende ring rond het vormingsvraagstuk
- Stelling: je kunt alleen echt ruimte bieden als je ook richting geeft

Didactiek

- Didactiek kan bijdragen aan vorming als er bewust en gevarieerd keuzes worden gemaakt in didactische principes.

Bij het ontwerpen van een les is het mogelijk om vakinhoud en wijze van aan de orde stellen te benaderen vanuit christelijk perspectief. Er zijn zeven principes die daarbij helpen¹¹:

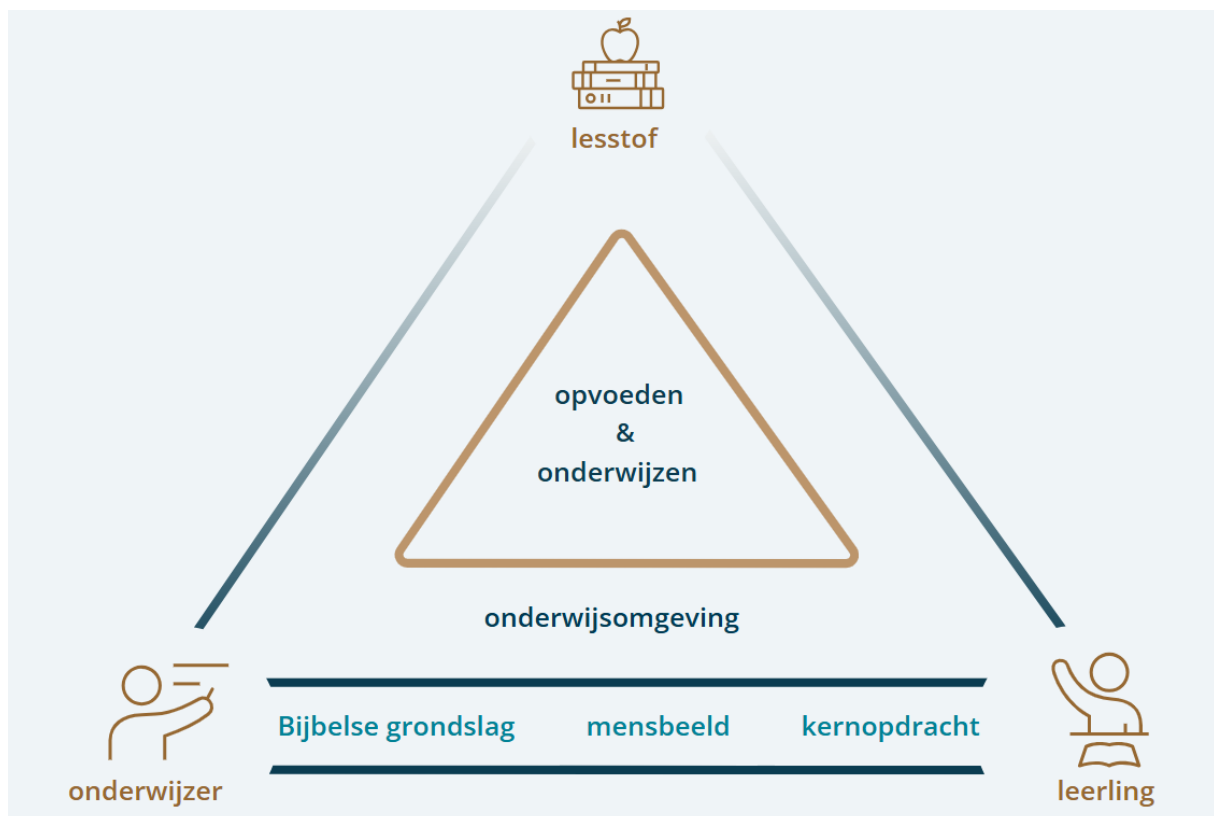
1. Doe meer met minder.
2. Gebruik scharniermomenten uit de ontwikkeling van je vak(discipline).
3. Ga voor authentiek en onbemedieerd waar dat mogelijk is.
4. Cultiveer aandacht.
5. Betrek de gehele mens en leerling en niet alleen zijn hoofd of alleen kale vaardigheden.
6. Wees gericht op tekenen van hoop en verlossing vanuit de voleinding die nog uitstaat.
7. Ga in tegen hedendaagse (sub)culturele trends, waar die tegen christelijke waarden en normen ingaan.

¹¹ Murre, P. Meer door minder

Bijlage 4 Omschrijving Bijbels Onderwijzen KOC

Bijbels Onderwijzen bestaat uit een model en 33 uitgangspunten om christelijk onderwijs vorm te geven. De uitgangspunten zijn verdeeld over zes categorieën: *onderwijzer*, *leerling*, *lesstof*, *opvoeden*, *onderwijzen* en *onderwijsomgeving*. Samen met de *Bijbelse grondslag*, het *mensbeeld* en de *kernopdracht* vormt dit het model om *Bijbels Onderwijzen* in de praktijk te brengen.

De uitgangspunten zijn tijdloos geformuleerd. Ze zijn vooral bedoeld als een spiegel om in te kijken, om het gesprek te voeren, om te bezinnen en te reflecteren. Tegelijkertijd is het niet richtingloos, want ze zijn komen voort uit de Bijbelse grondslag en zijn gebaseerd op het gedachtegoed van pedagogen en theologen uit het verleden.

Opvoeden en onderwijzen

Binnen het model onderwijzer, leerling en lesstof wordt opgevoed en onderwezen. Het opvoeden is vooral gericht op de pedagogische verhouding tussen jou als onderwijzer en de leerling. Het onderwijzen is vooral gericht op de didactische verhouding. Opvoeden gaat voor onderwijzen, omdat de juiste pedagogische aanpak voorwaardelijk is voor een succesvolle didactiek. Alleen met een juiste pedagogische aanpak kan kennisverwerving plaatsvinden. Het opvoeden en onderwijzen in het christelijk onderwijs is gericht op de vorming van de leerling. Deze vorming gaat zo diep dat dit uiteindelijk het doel heeft dat leerlingen de Heere door genade mogen leren navolgen.

De onderwijsomgeving

De onderwijsomgeving is de plek *waar* het Bijbels onderwijs plaatsvindt. Voor het christelijk onderwijs is de onderwijsomgeving in de eerste plaats een gemeenschap, waarin de focus niet ligt op het individu, maar op het collectief. Daarnaast wordt de schoolgemeenschap gezien in verhouding tot de kerk en het gezin. Er is een nauwe betrokkenheid van de ouders en zowel de school als het gezin leven in dezelfde gemeenschap. Datzelfde geldt voor de kerk als instituut. De kerk heeft de taak om

leiding te geven aan de christelijke opvoeding door middel van de prediking en de catechisatie. De school heeft de verbindende taak om dit onderwijs verder uit te leggen en te verdiepen.

De onderwijzer

De onderwijzer is de persoon door *wie* het Bijbels Onderwijzen plaatsvindt. De term onderwijzer geeft aan dat het vak van een *onderwijzer* dieper gaat dan alleen lesgeven. Als onderwijzer faciliteer je niet slechts het leerproces of lever je niet alleen maar de informatie aan. Je bent iemand met levenservaring en levenswijsheid die ertoe doet. Je geeft betekenis en inhoud aan de lesstof die je overdraagt; je voedt de leerlingen op en vormt ze. Zonder de onderwijzer is onderwijs niet mogelijk.

De lesstof

De lesstof vertelt *wat* er centraal staat in Bijbels Onderwijzen. Het gaat er vooral om dat de leerlingen les krijgen in kennis en vaardigheden en dat ze gevormd worden tot christelijke burgers in deze maatschappij. De term 'lesstof' laat zien dat het van belang is dat jij als onderwijzer lesgeeft. In het woord 'lesstof' zit namelijk het woord 'les'. De inhoud van het onderwijs wordt overgedragen aan de hand van lessen.

De leerling

De leerling is de persoon *aan wie* je onderwijs geeft en die opgevoed wordt. Het is het kind dat nog onderwezen moet worden in de wijsheid van de onderwijzer. Een leerling leert en ontwikkelt zich op veel verschillende manieren: moreel, sociaal-emotioneel, relationeel en cognitief. In het model heeft de leerling geen prominentere plek dan de onderwijzer of de lesstof. De leerling heeft namelijk jou als onderwijzer en de lesstof nodig om te leren en gevormd te worden.

Bijbelse grondslag

Christelijke scholen hebben de Bijbel als grondslag. Het Woord van God is het fundament van waaruit zij werken. Hierin is Gods waarheid geopenbaard. De kern van het geloof in het Woord van God is samengevat in de Drie Formulieren van Enigheid. Omdat de Bijbel de grondslag is van de school, heeft dit Woord het absolute gezag op alle onderdelen van het schoolleven.

Kernopdracht

Ouders vertrouwen hun kinderen aan de school toe om onderwijs te ontvangen op grond van Gods Woord en de belijdenisgeschriften. Het is de kernopdracht van de school om de kinderen op te voeden, te onderwijzen en te vormen. In samenwerking met kerk en gezin richt het onderwijs zich op de praktijk van de christelijke levenswandel en wijst het de kinderen op de noodzaak en mogelijkheid van wedergeboorte, bekering en geloof. Het onderwijs richt zich concreet op het aanleren van kennis en vaardigheden, het overdragen van waarden en normen en het stimuleren van het maken van verantwoorde eigen keuzes. Hierbij wordt rekening gehouden met de gaven die de leerlingen van God hebben gekregen. Het is het verlangen van de ouders en het personeel van de school dat leerlingen gevormd worden tot personen die als christen hun taak en roeping vervullen in de samenleving, op de plaats waar God hen stelt. Gods zegen over die vorming is onmisbaar.

Mensbeeld

Een mensbeeld maakt de visie op de mens (en daarmee het kind) duidelijk. De Bijbel is leidend in het onder woorden brengen van de kern van het mens-zijn.

De mens

De mens is geschapen naar het beeld van God. Het belangrijkste doel voor de geschapen mens is God de eer te geven, Hem lief te hebben boven alles en de naaste als zichzelf. Door de zondeval is de mens echter het beeld van God kwijtgeraakt. Hij kan niet meer leven zoals God dat wil. Hij is ongehoorzaam aan God en mist het doel waarvoor hij geschapen is. Een mens kan alleen weer leven naar het doel van God als God hem geestelijk vernieuwt. Hij wordt dan herschapen naar het beeld

van God. Dit heet *wedergeboorte*. Hierbij zorgt de Heere ervoor dat een mens God en zichzelf en Christus gaat leren kennen. Wedergeboren worden kan alleen op grond van het verlossingswerk van Christus, Die stierf aan het kruis tot vergeving van zonden.

Hoewel de mens het beeld van God verloren heeft, zijn er door Gods algemene genade na de zondeval in de mens 'overblijfselen' van de gaven die hij van God heeft ontvangen. Dit is terug te zien in het functioneren van het geweten en in enige aangeboren kennis van God.

Het kind

De visie op het kind wordt gevormd door het hierboven beschreven mensbeeld. God schiep de mens naar Zijn beeld. Adam kreeg een kind naar zijn beeld en zijn gelijkenis. Ieder kind is door de ongehoorzaamheid van Adam bij de zondeval geboren met erfzonde. Daarom staat ieder kind schuldig voor God. Als kinderen worden gedoopt, wordt hun een heilig en zichtbaar teken en zegel gegeven dat wijst op het Verbond der genade. Daarin spreekt de Drie-Enige God. God de Vader zegt dat Hij Zijn uitverkorenen onder de gedoopte kinderen als Zijn kinderen wil aannemen. God de Zoon verzegelt dat Hij Gods kinderen wast in Zijn bloed van alle zonden. God de Heilige Geest laat zien dat Hij in hen wil wonen en hen wil heiligen tot lidmaten van Christus. Door de doop wordt een kind niet wedergeboren. De doop is een teken dat zichtbaar maakt dat wedergeboorte noodzakelijk en mogelijk is.

De opvoeding

In de schepping is zichtbaar dat een kind afhankelijk is geschapen. Ieder kind is vanuit zichzelf hulpeloos en heeft een volwassene nodig om opgevoed en onderwezen te worden. Omdat God de algemene genade niet heeft ingetrokken na de zondeval, is het ook mogelijk om een kind op te voeden.

Opvoeden is mogelijk in geestelijk opzicht. Door Gods almacht kunnen kinderen van dood levend gemaakt worden. Daarvoor wil de Heere de opvoeding en het onderwijs gebruiken.

Opvoeden is ook mogelijk in natuurlijk opzicht. Elk kind heeft een verstand en geweten ontvangen. Er is in het kind nog enige kennis van God, het kind is tot op zekere hoogte vatbaar voor onderwijs en het kan onderscheid maken tussen goed en kwaad.